

NN 5693,3

**DE BEOEFENING VAN BLOEMISTERIJ EN
GROENTETEELT TE BEESD**

(The management of floriculture and
vegetable-growing at Beesd)

415095

BIJLAGEN:

- I. Groottegegevens van de 27 tuinbouwbedrijven.
- II. Groottegegevens van 18 andere grondgebruikers met tuinbouw.
- III. Teeltvergunningen.
- IV. Mogelijkheden van het teeltplan.
- V. Drie referentiekaders.
- VI. Enige opinies onder de jongeren.

Voorwoord

In het eerste deeltje van deze reeks bulletins heeft ondergetekende getracht aan te tonen, dat door allerlei redenen van sociale en sociaal-psychologische aard het in Nederland bestaande uitstekende en voor ieder bereikbare apparaat van land- en tuinbouwonderwijs en van land- en tuinbouwvoorlichting in vele gevallen lang niet dat effect heeft op de uitoefening van het agrarisch bedrijf als men oppervlakkig misschien zou verwachten.

Het valt bijzonder te waarderen, dat van de zijde van het Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening een tweetal onderzoekers bij de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool is gedetacheerd, met de bedoeling dat zij studie zullen maken van deze sociale invloeden, die zich op de bedrijfsvoering van boer en tuinder doen gelden en van de mogelijke wegen, waarlangs een verantwoord elimineren van het eventuele remmende effect van dergelijke invloeden zou zijn te bereiken.

De eerste detail-studie in dit kader, verricht door de heer Wichers, die in het bijzonder is belast met het onderzoek de tuinbouw betreffende, had betrekking op een kleine groep van tuinders in de gemeente Beesd. De situatie van de tuinbouw in Beesd is in verschillende opzichten onbevredigend en in verband met eventueel te nemen maatregelen rees de vraag, waaraan deze onbevredigende toestand moest worden toegeschreven. Er waren aanwijzingen, dat de oorzaken eerder moesten worden gezocht in de mentaliteit van de tuinders, althans van een deel hiervan, dan in de uiterlijke omstandigheden.

Het door de heer Wichers ingestelde onderzoek leidt tot de conclusie, dat inderdaad de verklaring van het bijzondere karakter van de tuinbouw in deze gemeente in de eerste plaats moet worden gezocht in het sociale en sociaal-psychologische vlak. Hoewel het hier slechts gaat om een betrekkelijk klein groepje tuinders, wil het mij voorkomen, dat de conclusies waartoe de auteur in het sociologische gedeelte van zijn studie komt van zodanige algemene betekenis zijn, dat zij bekendheid in ruimere kring dan die van de direct betrokkenen waard zijn.

Publikatie in deze serie bulletins lijkt mij hiervoor het geschikte middel. Een woord van dank aan al degenen, die aan dit onderzoek hun medewerking verleenden is hier op zijn plaats.

Prof.Dr. E.W. Hofstee.

INLEIDING

Te Beesd bevindt zich een aantal bloemisterij- en groenteteeltbedrijven, die de indruk maken met weinig bekwaamheid en met een zekere slordigheid te worden geleid. Voor het merendeel zijn dit kleine bedrijven.

De vraag rees, wat de oorzaken konden zijn van het achterblijven van dit kleine tuinbouwcentrum, dat zich vooral door zijn bloementeelt zo van de wijde omgeving onderscheidt.

Na een onderzoek ter plaatse kon het volgende verslag worden opgesteld als antwoord op de vermelde vraag. Bij dit onderzoek werd te Beesd van velen de welwillende medewerking verkregen. De tuinders werkten mee door het beantwoorden van de vragen van een vragenlijst en later van een vraaggesprek. Milieukenners werkten mee door soms een aanzienlijk deel van hun tijd ter beschikking te stellen. Tenslotte kon ook gebruik worden gemaakt van de "kaderclub" ter plaatse. Hier werd contact verkregen met een aantal jongere agrariërs.

I. HET CENTRUM

Allereerst zal worden getracht in globale trekken de ontwikkeling van het centrum te schetsen. Daarbij zullen tevens de beperkingen aan de orde komen, welke uit die ontwikkeling voortvloeien.

De tuinbouw, behalve de fruitteelt¹⁾, in de gemeente Beesd omvat 27 bedrijven, die als tuinbouwbedrijf zijn te beschouwen en 18 bedrijven, waarop enige tuinbouw voorkomt.

Van de 27 tuinbouwbedrijven bevinden er zich 26 in en om het dorp Beesd. Bijna steeds wordt de tuinbouw in deze bedrijven beoefend op een stroomrugggrond, die waarschijnlijk overal van redelijke tot goede kwaliteit is.

Enige cijfers over de bedrijven zijn te vinden in de tabellen I en II²⁾. Zowel de 27 tuinbouwbedrijven als de 18 bedrijven, waarop tuinbouw voorkomt, zijn daar nader onderverdeeld. Hierop wordt nog teruggekomen, maar de indeling van de 27 bedrijven dient toch even belicht te worden. De 27 tuinbouwbedrijven blijken te kunnen worden onderverdeeld in drie goed gemarkeerde groepen:

- I de grote bloemisten,
- II de kleine bloemisten en boeren-bloemisten,
- III de kleine groentetelers en boeren-groentetelers.

Verderop zal voor de groepen II en III niet steeds deze volledige omschrijving worden gebruikt, maar zal alleen worden gesproken van "kleine bloemisten" en "kleine groentetelers".

Uit de tabellen I en II blijkt wel, dat de aanwezigheid van landbouwgrond en vee op deze bedrijven geen uitzondering is. Uit de gemiddelden per bedrijf is te zien, dat het bij de kleine bloemisten en groentetelers steeds om kleine oppervlakten gaat, ook wat de tuinbouw betreft. Aan deze gemiddelden per bedrijf moet overigens

1) Met "tuinbouw" en "tuinder" of "tuinbouwer" worden dus in het vervolg bedoeld de bloemisterij en de groenteteelt, resp. de beoefenaren van deze takken van tuinbouw.

2) Bron: C.B.S..

geen grote waarde worden gehecht, daar zij bij deze kleine aantallen steeds onder de invloed staan van enkele uitspringende cijfers. Voor het geven van een indruk zijn zij echter wel bruikbaar.

Uit deze cijfers blijkt verder, dat Beesd zich als tuinbouwcentrum in een overgangsstadium bevindt tussen volledig landbouwbedrijf en volledig tuinbouwbedrijf. Alle fasen van de overgang zijn aanwezig, ook het volledige tuinbouwbedrijf, doch het accent valt op de overgang. Het overgangsbedrijf tussen land- en tuinbouw geeft het centrum Beesd zijn "kleur" en zijn problemen.

Dat het tuinbouwbedrijf dit karakter heeft, wordt door verschillende omstandigheden teweegebracht.

1. Historische omstandigheden

Het centrum is vrij jong. Pas op het einde van de twintiger jaren zijn zowel de aardbeienteelt als de eerste bloementeelt opgekomen (resp. 1925/26 en 1929). Beide ontstonden onder invloed van de families van de tegenwoordige grote bloemisten.

Kort na dit eerste begin volgden de crisisjaren, die de toestand bevroren op het toenmalige ontwikkelingspeil. Duidelijk is dit nog te zien in de samenstelling van de sierteeltvergunningen. Hier komt veel periodeteelt in voor, afgestemd op de teelt van chrysanten.

De oorlogsjaren waren uiteraard geen jaren, die een aanzienlijke ontwikkeling toelieten, zeker niet in de sierteeltsector. Waarschijnlijk is alleen de schuldpositie van een aantal bedrijven verbeterd. Echter niet zo, dat men daarna de handen vrij had. Dit blijkt b.v. wel uit de belangstelling, die men heeft voor de kredietregeling van de Veiling Geldermalsen, onder welke regeling men platglas kan aanschaffen. Onder punt 4 van dit hoofdstuk wordt hierop teruggekomen. Het is echter belangrijk hier reeds te vermelden, dat de opgenomen kredieten een bedrag beliepen, overeenkomende met + 2250 ramen platglas. Ofschoon een gedeelte voor vervanging diende, betekent dat tevens enige groei. Bovendien is ook uit eigen of andere middelen geïnvesteerd.

Het meest hebben de grote bloemisten geïnvesteerd. Hun oppervlakte glas is sedert de oorlog waarschijnlijk ongeveer verdubbeld.

Onder de kleine bloemisten hebben zeven van de veertien bedrijven méér glas gekregen. Eén hiervan is la-

ter gesticht. Deze groei is gepaard gegaan met verruiming van sierteeltvergunning door overneming of door oorspronkelijke toewijzing bij de erkenning van een zoon als vakgenoot.

Bij de kleine groentetelers is op alle bedrijven op een na de hoeveelheid glas uitgebreid. Het aantal bedrijven in deze groep is na de oorlog zelfs met vier vermeerderd. Deze nieuwe groenteteeltbedrijven worden met bekwaamheid geleid. Op de 27 tuinbouwbedrijven is er dus wat het glas betreft na de oorlog enige groei te constateren.

Voor Beesd als geheel is er geen toeneming van bloemisterij en groenteteelt. Het tegendeel blijkt zelfs uit de inventarisatiecijfers van het C.B.S.

	1940	1946	1954
	<hr/>		
	in ha		
Groenten volle grond	10.23	7.51	6.29
Groenten en fruit onder glas	2.30	1.41	1.76
Bloemkwekerijgewassen	5.87	3.91	3.49

In totaal blijkt dus de teelt van groenten en bloemen aanzienlijk te zijn teruggelopen sedert voor de oorlog; deze daling heeft zich ook na 1946 voortgezet. Dit komt hoofdzakelijk doordat op de boerenbedrijven de groenteteelt in de volle grond meer en meer wordt losgelaten. De grove groenteteelt is de laatste jaren te onaanvaardbaar geweest en voor de aardbeien kan men niet meer zo gemakkelijk goedkope plukhulp krijgen.

Voorts is de bloementeelt teruggelopen, voornamelijk door inkrimping van de vollegrondsteelt op de boerenbedrijven. Voor zover men op deze bedrijven voor de oorlog glas had, is het veelal niet vernieuwd. Na de oorlog hebben deze bedrijven herhaaldelijk teeltvergunning verkocht en nog zitten er enige kleine "slapende" vergunningen.

Er heeft dus een concentratie plaats van groenteteelt en bloemisterij op het gespecialiseerde bedrijf, gepaard gaande met enige uitbreiding van het glas aldaar. Dit is een verheugend verschijnsel.

2. Het niveau van de vakbekwaamheid

Op grond van in de loop van het onderzoek verkregen beoordelingen en indrukken is een indeling gemaakt van de tuinders naar vakbekwaamheid. Hierbij is vooral afgegaan op mislukkingen, op de verzorging van de teelten, op de verpakking en verzending en op de materiele uitrusting van het bedrijf, op de moderniteit van het sortiment, op de aandacht besteed aan zaad en plantgoed en aan de selectie, en dergelijke indicaties.

Deze beoordelingen zijn in het volgende staatje samengevat:

	Grote bloemisten	Kleine bloemisten	Groente- telers	Totaal
Bekwamen	5	2	5	12
Twijfelachtig bekwamen	0	7	2	9
Onbekwamen	0	5	1	6
Totaal	5	14	8	27

Uit dit staatje blijkt dat de bekwame telers voornamelijk voorkomen bij de grote bloemisten en bij de kleine groentetelers. Deze twee groepen hebben samen 10 van de 12 bekwame eigenaren. Van de kleine bloemisten blijken slechts 2 van de 14 te voldoen aan de criteria die hier voor bekwaamheid werden gesteld, terwijl 5 uitgesproken onbekwaam zijn.

De vraag, hoe het te verklaren is dat de vakbekwame telers bijna uitsluitend worden gevonden onder de grote bloemisten en de kleine groentetelers, zal later aan de orde komen. Voorlopig wordt hier geconstateerd dat juist de categorie tuinders, die de Beesder tuinbouw zijn stempel geeft, een vrij geringe vakbekwaamheid vertoont, hetgeen de groei van het centrum niet ten goede kan zijn gekomen.

Doch meteen kan hieraan worden toegevoegd, dat verandering ten goede in zicht is. Enige onbekwame en twijfelachtig bekwame ouderen van de kleine bloemisten zullen binnen afzienbare tijd worden opgevolgd door drie of vier waarschijnlijk bekwame zoons. Op een vijftal andere bedrijven zullen de twijfelachtig bekwame of onbekwame eigenaars op wat langere termijn worden opgevolgd

door zoons, die vermoedelijk allen met belangrijk meer bekwaamheid deze bedrijven zullen leiden.

3. De binding met het landbouwbedrijf

Ofschoon het aanhouden van wat landbouw ongetwijfeld samenhangt met gebrek aan bekwaamheid voor tuinbouw, gaat er omgekeerd van de landbouw ook een ongunstige invloed uit op de ontwikkeling van de tuinbouw. Dat een groot deel van het platglas in de zomer niet wordt gebruikt, houdt verband met de arbeid, die hooiland, bietenland, aardappelteelt en andere landbouwwerkzaamheden vragen. Ook werk in de fruitteelt (kersen- en appelpluk) onttrekt de mensen soms aan hun bedrijf.

Uiteraard is de invloed van de landbouw niet in alle bedrijven even sterk. Dit blijkt enigermate uit het volgende staatje.

Invloed van landbouwwerkzaamheden op tuinbouw.

1. Land- en tuinbouw in één bedrijf	6
2. Tuinder werkt mee op bedrijf van broer of vader	3
3. Tuinder heeft zelf wat land en/of gaat 's zomers uit werken	8
4. Andere nevenwerkzaamheden	2
5. Zuivere tuinbouw (o.a. grote bloemisterij)	8
	<hr/>
Totaal	27

Er valt thans een wijziging ten goede te constateren doordat de onder 3. genoemde groep van tuinders, die bij de boeren gaat werken, geleidelijk kleiner wordt. Hiervoor zijn diverse oorzaken: het bedrijf was de laatste jaren niet slecht; de bedrijfshoofden worden ouder, of het eigen bedrijf wordt groter.

Het lijkt wel verantwoord te stellen, dat de landbouw op ruim de helft van de tuinderij een min of meer belangrijke invloed heeft. Het sterkst geldt dit voor de groentetelers, bij wie die invloed zich namelijk op alle bedrijven doet gevoelen. Bij de kleine bloemisten in 7 & 9 van de 14 gevallen. Van de 13 anderen hebben er 2 belangrijke nevenwerkzaamheden. Van de 8 zuivere tuinbouwers tenslotte hebben 4 nog wat fruit, maar dit heeft geen belangrijke invloed.

Bij informatie naar de arbeidsintensiteit kwamen twee typen van arbeidsverdeling over het jaar naar voren.

Type I. Gemengd bedrijf; drukke perioden:

- a. in mei-juni: (arbeidstop in verband met de aardbeien) deels samenvallend, deels opvolgende drukte met hooien hakvruchten (bieten dunnen!)
- b. in september tot november: na enige iets kalmere maanden (waarin het glas geheel of deels op stapel ligt), de verzorging van chrysanten en andere buitenbloemen. Deels gelijktijdig, deels aansluitend het rooien van de hakvruchten.

Type II. Bedrijven met anjers en andere snijbloemen. Deze hebben een vrij gelijkmatige arbeidsverdeling.

De meeste bedrijven liggen met hun arbeidsverdeling tussen deze twee typen in, met uitschieters al naar men (te) veel aardbeien, (te) veel chrysanten, of (te) veel bieten heeft of (te) veel ander werk heeft aangenomen.

Een evenwichtig teeltplan dat voldoet aan de eisen van een gelijkmatige arbeidsverdeling is niet de sterkste zijde van de Beesder tuinbouwers, ofschoon dit toch goed mogelijk moet zijn, niet alleen bij de snijbloementeel, maar ook op de bedrijven met aardbeien en chrysanten die respectievelijk in voor- en najaar werk verschaffen. Men laat zich vermoedelijk gemakkelijk tot een onevenwichtig arbeidsplan verleiden door een goede prijs van aardbeien of bieten of door aanlokkelijke lonen voor seizoenwerkzaamheden in de landbouw.

4. Vermogenspositie

Bij de beschrijving van de ontwikkeling van het centrum onder 1 hebben wij reeds het gebrek aan middelen vermeld, dat onder meer blijkt uit de grote belangstelling voor de kredieten welke de Veiling Geldermalsen beschikbaar stelt voor de aanschaffing van platglas. De rente bedraagt 2% en de aflossing is soepel geregeld. Zij geschiedt uit de opbrengst van de geveilde produkten (vnl. aardbeien), waarbij rekening wordt gehouden met het welslagen van de cultuur en met de prijzen.

In de periode van 31 december 1950 (begin van de

kredietregeling) tot en met 1 januari 1955 heeft de veiling geleend aan Beesder tuinders	f 15.721.88
In diezelfde tijd is afgelost	" 8.021.76

Uitstaand bedrag per 1-1-1955	f 7.700.12
-------------------------------	------------

Het geleende bedrag komt overeen met de waarde van $\pm$ 2250 ramen platglas.

De bedrijven die van deze kredieten gebruik hebben gemaakt, hebben in totaal $\pm$ 3500 ramen platglas. Hiervan is dus 65% door de Veiling gefinancierd. Voor de groentetelers afzonderlijk bedraagt het krediet zelfs 80% van het aantal ramen.

Het veilingkrediet bleek dus wel in een grote behoefte te voorzien en vooral de groentetelers hebben er een aanzienlijk deel van hun uitbreiding mee kunnen financieren. Doch tevens is dit wel een aanwijzing, dat gebrek aan middelen ook een van de remmende factoren moet zijn geweest voor de groei van het centrum.

5. Beperkingen door de teeltvergunning

Tabel III¹⁾ geeft een overzicht van de teeltvergunningen op de Beesder tuinbouwbedrijven. De totaalkolommen zijn samengesteld met inachtneming van het volgende:

- a) periodeteelt is omgerekend tot jaarteelt,
- b) het totaal voor glas omvat ook punt 4 van de groenteteeltvergunning, omdat dit punt het algemeen recht geeft warmoezerijgewassen al of niet onder glas te telen (alsmede fruit onder glas).

De meeste bedrijven beschikken in ruime mate over vergunning tot het telen van groenten en het grootste deel ervan is algemeen teeltrecht (het z.g. "punt 4"). Bovendien is het niet zo moeilijk een vergunning te krijgen of over te nemen.

Moeilijker is de situatie ten aanzien van de sierteeltvergunningen. De grote bloemisten bezitten dit teeltrecht in voldoende mate, doch bij de kleine bloemisten is dit minder het geval. Van 7 kleine bloemisten is, meestal door recente aankoop, de teeltvergunning voor de bestaande glasopstand iets te ruim. Bij de 7 anderen is

1) Bron: Produktschap voor Groenten en Fruit.

Produktschap voor Sierteeltprodukten.

zou een mooie taak kunnen zijn voor de thans enigszins ingedommelde Tuinbouwvereniging in Beesd.

7. Visie op tuinbouw

Vraagt men te Beesd naar de mogelijkheden tot ontwikkeling van het centrum, dan krijgt men als regel ten antwoord, dat die mogelijkheden beperkt worden door:

1. gebrek aan geldelijke middelen, waardoor noodzakelijke investeringen en vernieuwingen achterwege blijven, zodat veel kassen, schuren en verwarmingsinstallaties er haveloos uitzien;
2. de kwestie van het vervoer. Dit zou te duur en te onregelmatig zijn, waardoor men te weinig van de winst op de produkten overhoudt of deze niet op het geschikte ogenblik kan afzetten.

De andere door ons hier naar voren gebrachte factoren worden zelden of nooit genoemd, behalve door de jongeren.

Dat juist de genoemde twee factoren zo op de voorgrond worden geplaatst en van de andere (peil van vakbekwaamheid en verbondenheid met het landbouwbedrijf) niet wordt gerept, typeert meteen de visie van de gemiddelde tuinder op zijn bedrijf.

Dat hij zijn gebrek aan vakbekwaamheid (behalve soms in een vertrouwelijk gesprek) niet noemt, ligt voor de hand, ook al is hij het zich waarschijnlijk wel min of meer duidelijk bewust. Het gebrek aan middelen wijst hij aan als oorzaak, dat het bedrijf er armoedig uitziet, dat teelten mislukken, dat hij gedwongen is bij anderen te gaan werken, enz.. Tendele is dat ook zo, anderdeels echter is dit een bewuste of onbewuste poging, vooral van de ouderen, het tekort aan vakkennis te camoufleren.

De invloed van de binding met het landbouwbedrijf noemt hij echter niet, omdat hij die niet voelt als een inbreuk op een afgerond bedrijfsgeheel, dat een aanzienlijk hoger inkomen kan geven. De landbouw is een vertrouwd iets, dat ook zelfs in gedachten niet gaarne wordt losgelaten.

Waar tuinbouw nog steeds in zekere mate wordt aangevoeld als aanvulling op wat eigenlijk een landbouwbedrijfje behoorde te zijn, daar ligt het (zeker bij de gegeven middelen en vakbekwaamheid) ook niet voor de hand te trachten volledig tuinder te worden. Vandaar het taaie leven van hoekjes bouwland en grasland, het gaan werken

bij de boer, terwijl eigen glas op stapel wordt gezet. Als reden hiervoor wordt opgegeven, dat het niet zou renderen in de zomer te tuinen. Er is immers geen vervoer en als het er wel is, is het te duur. Deze redenering sluit bovendien aan bij de neiging om elke gelduitgave zondermeer als een verlies te zien. In hoofdstuk III wordt hiernader op teruggekomen.

Deze visie is nog steeds op veel bedrijven aanwezig, behalve bij de grote bloemisten en bij een geleidelijk groter wordend aantal jongeren. In wisselwerking met gebrek aan vakbekwaamheid en aan geldelijke middelen heeft deze zienswijze remmend gewerkt op de ontwikkeling van Beesd als tuinbouwcentrum. Hoewel in betekenis afnemend, is zij nog niet geheel uitgewerkt.

8. Samenvatting

Samenvattend kan van de ontwikkeling van de bloemisterij en de groenteteelt te Beesd gezegd worden, dat er aanwezig waren:

- I. Krachten, die de tuinbouw er brachten en stimuleerden:
  1. De toenemende behoefte in Nederland aan tuinbouwprodukten, die zich te Beesd in de twintiger jaren kenbaar maakte in de vorm van aantrekkelijke prijzen.
  2. Te geringe bedrijfsgrootte die noopte te zoeken naar mogelijkheden om het bestaan te verruimen.
  3. Het voorbeeld van enkelen, die daartoe de teelt van aardbeien en chrysanten inpasten in hun bedrijf, welk voorbeeld werd gevolgd, vermoedelijk nadat gunstige resultaten waren verkregen.
- II. Krachten, die de ontwikkeling van het centrum hebben geremd.
  - A. Materiële factoren:
    1. Historische omstandigheden kort na het begin, namelijk crisis en oorlog. Na 1945 vindt enige concentratie plaats op tuinbouwbedrijven.
    2. De binding aan het landbouwbedrijf, waardoor in de zomer de tuinbouw meer of minder in het gedrang komt.
    3. Gebrek aan geldmiddelen, waardoor noodzakelijke voorzieningen (b.v. de aanschaffing van

glas) achterwege bleven. Wel is er na de oorlog een niet onbelangrijk bedrag in glas geïnvesteerd, doch onvoldoende.

4. Gebrek aan armslag door een tekort aan sierteeltvergunning van enige bedrijven. Ofschoon na de oorlog iets verbeterd, is de sierteeltvergunning per bedrijf gemiddeld slechts klein en is verdere verbetering gewenst.
5. Beperkte mogelijkheid van vervoer naar de veiling. De vervoersmogelijkheid is ook thans nog niet bevredigend.

B. Menselijke factoren:

6. Het lage peil van de vakbekwaamheid, vooral onder de kleine bloemisten, wier bedrijven bijna alle in de begintijd ontstonden. Op dit punt zijn de vooruitzichten echter gunstig, omdat opvolgers aanwezig zijn met aanmerkelijk meer bekwaamheid.
7. De opvatting dat tuinbouw een aanvulling is op wat eigenlijk een landbouwbedrijf behoorde te zijn. Deze visie is weliswaar verzwakt, maar werkt na zolang de ouderen nog hun bedrijven beheren.

De materiële factor genoemd onder 1, heeft zijn grote invloed verloren. Aan de factoren 2, 3, 4 en 5 kan iets worden gedaan, waardoor wijziging in gunstige zin mogelijk is. De materiële factoren behoeven dus geen remmen te blijven.

Ook wat demenselijke factoren betreft die remmend hebben gewerkt, kan hier van een hoopvol perspectief worden gesproken. Een oordeel zal echter moeten worden opgeschort tot na hoofdstuk III, waarin zij worden uitgewerkt.

II. GROEPSINDELING VAN DE BEDRIJVEN

In het eerste hoofdstuk werden de 27 tuinbouwbedrijven ingedeeld in drie groepen. Tabel I geeft hiervan de samenvattende cijfers. Deze rangschikking ontstond als vanzelf bij de indeling van de bedrijven naar afnemende oppervlakte verwarmd glas, vervolgens naar totale oppervlakte glas.

1. Grote bloemisten

Deze categorie is allereerst door een groot verschil in de oppervlakte verwarmd glas van de kleine bloemisten te onderscheiden. Maar niet alleen hierop berust het onderscheid. Ook de totale structuur van de hier vergeleken bedrijven is verschillend. De grote bloemisten hebben nagenoeg geen landbouwgrond, de kleine wel. Tuinland hebben de grote bloemisten meer dan achtmaal zoveel als de overige groepen. Grotendeels komt dit door de aanwezigheid van pit- en steenvruchten bij vier van de vijf grote bloemisten. Bij de andere groepen komen pit- en steenvruchten slechts incidenteel voor en dan nog voor zeer kleine oppervlakten. Voorts hebben de grote bloemisten hun land in eigendom, terwijl dit voor de andere groepen slechts ten dele, namelijk voor $\frac{1}{4}$ 25% het geval is.

Bij de grote bloemisten is de verkaveling slechts in één geval ongunstig. Zij wonen allen op hun bedrijf. Acht van de veertien kleine bloemisten wonen op enige honderden meters afstand van hun bedrijf, hetgeen voor toezicht en stoken wel bezwaarlijk is. Wat de grote bloemisten ook typisch onderscheidt van de anderen is de afwezigheid van vee.

Platglas is bij de grote bloemisten nagenoeg niet aanwezig. Zij hebben uitsluitend staand glas, voor een aanzienlijk deel in de vorm van solide hoge bloemenkasten. Al dit glas wordt verwarmd. De grote bloemisten hebben gezamenlijk bijna 80% van het verwarmde glas te Beesd.

De grote bloemisten zijn duidelijk volledig op tuinbouw ingesteld, de kleine bloemisten niet. Ook het kleinste bedrijf van de grote bloemisten heeft nog een dusdanige oppervlakte glas, dat alleen hierin reeds voor twee man arbeid is; het grootste bedrijf van de kleine bloemisten heeft daarentegen een hoeveelheid glas, die nauwelijks voldoende arbeid oplevert voor één persoon. Deze hoeveelheid (gemeten naar verwarmd glas) bedraagt

namelijk minder dan 750 m², terwijl de Tuinbouwgids $\pm$ 750 m² als norm voor één persoon aangeeft.

De bedrijven van grote bloemisten worden alle modern gevoerd. Drie van de vijf zelfs zeer modern; het nieuwste sortiment en de nieuwste ziektebestrijding. Men begint zelfs met afzonderlijke moerplantenkassen. De kassen zijn merendeels hoog en goed onderhouden; de verwarmingsinstallatie is meestal vrij goed in orde.

Het teeltplan van deze bedrijven is ook anders dan van de meeste kleine bloemisten. Aardbeien en chrysanten treft men hier niet aan. Wel snijbloemen als anjers, fresia's, lathyrus; ook snijgroen, enz. Het teeltplan dus van type II op blz. 8. De vier grootste bedrijven zijn bovendien in het bezit van een auto. Deze dient mede voor het vervoer van de bloemen naar de veiling te Aalsmeer of Utrecht.

De hoofden van deze vijf bedrijven behoren tot twee families. Beide families wonen al enige generaties in Beesd en behoorden daar tot de met de grote boeren verwante half-agrarische, half-middenstandsfamilies. Beide families zijn al voor 1914 met tuinbouw begonnen (boomkwekerij). Later zijn zij via aardbeien en chrysanten op de rozenkwekerij overgegaan en na de oorlog op anjers en fresia's.

In het volgende hoofdstuk zal nog een ander verschil worden behandeld, namelijk het verschil in hun "referentiekader". Daarbij zal verband worden gelegd met de vakbekwaamheid van de betrokkenen, alsmede met enige andere verschijnselen. Het meest opvallende van deze verschijnselen is wel, dat ook de negen jongeren uit deze groep zo weinig onderwijs, zowel algemeen vormend als vakonderwijs, hebben genoten. Slechts een dezer jongeren heeft een cursus beëindigd. Zij staan echter bekend als flink voor het bedrijf.

Tenslotte is nog vermeldenswaard, dat de vijf bedrijfshoofden ook in sociologische zin een groep vormen. Er is namelijk iets van een verband, waarin men samenwerkt (b.v. het meenemen van elkaars goed naar de veiling).

Verder zijn er aanwezig een zeker groepsbewustzijn en een groepshandhaving. Deze blijken respectievelijk uit het onderlinge gezelligheidsverkeer en uit het feit, dat er twee onderlinge huwelijken zijn te verwachten. Ook in het dorp worden deze families als een groep beschouwd.

deze niet hoog is. Dit is ook niet te verwachten, als men inkomenscijfers ziet uit soortgelijke bedrijven in de Venen (bedrijfsgegevens uitgereikt door ir. Van der Helm, Tuinbouwdagen 1955). Deze aanwijzingen zijn:

1. Van twee dezer bedrijven is het inkomen over de periode 1950 - 1952 bekend uit subsidie-aanvragen. Per persoon bedroeg het inkomen op deze bedrijven, waar toen nog volwassen zoons meewerkten, resp. f 2.000.- en f 1.300.- (inclusief elders verdiend loon!).
2. Een ander bedrijf gaf vertrouwelijk de fiscale inkomensberekening ter inzage. Resultaat over 1953 f 1.300.- per persoon.
3. Een schatting van het inkomen van deze gezinnen door een vertrouwd zegsman leverde per arbeidskracht $\pm$ f 2.000.- op.

Vermoedelijk leveren tuinbouwbedrijfje plus hoekje landbouw plus loondienst voor de meeste bedrijven per persoon f 1.500,- tot f 2.000,- op, terwijl waarschijnlijk niet meer dan drie of vier bedrijven hier belangrijk bovenuit komen.

Het lijkt gewenst dat deze bedrijven zich speciaal gaan toeleggen op renderende vormen van tuinbouw en daarvoor zijn zowel een betere glasbezetting als een beter teeltplan noodzakelijk.

A. De uitrusting met glas.

Een betere glasbezetting houdt voor deze bedrijven in:

1. een uitbreiding van de hoeveelheid glas tot minstens 1000 a 1200 m² gemiddeld per bedrijf;
2. een andere verhouding in de samenstelling van de glasbezetting.

Totaal glas.

De verhouding tussen de hoeveelheid platglas en staand glas is nu gemiddeld 3 : 2. Minstens een omkering van deze verhouding lijkt gewenst. Hierbij is het uitgangspunt, dat het gemiddelde bedrijf rendabele arbeid moet kunnen verschaffen aan twee personen: bedrijfshoofd en opvolger. Verder dat dit inkomen in hoofdzaak door het glas moet worden geleverd. Voor culturen als te Beesd voorkomen of mogelijk zijn (bijlage IV) moet waarschijn-

2. Kleine bloemisten en boeren met bloementeel

Evenals de grote en de kleine bloemisten, onderscheiden ook de kleine bloemisten en de kleine groentetelers zich duidelijk van elkaar. In de volgende paragraaf wordt dit verder uitgewerkt.

In het voorgaande is er al op gewezen, dat de bedrijven van de kleine bloemisten sterk onder de invloed van de landbouw staan, voorts dat de pacht-eigendomsverhouding ongunstig is en dat de glasbezetting klein is. De woning is als regel eigendom (al of niet bezwaard); dit is voor het platteland niet ongewoon. Ook naar grondeigendom wordt gestreefd, maar dit is een niet zo gemakkelijk realiseerbaar streven vanwege de landhonger, die ieder doet vasthouden wat hij heeft. Zeven van de veertien kleine bloemisten wonen op enige afstand van hun bedrijf, (meestal enkele honderden meters). Van twee is bekend, dat zij bouwvolume hebben aangevraagd om op hun bedrijf te bouwen.

Uit de indeling van de kleine bloemisten naar bekwaamheid blijkt, dat slechts twee van de veertien bekwaam kunnen worden genoemd; vijf zijn uitgesproken onbekwaam, de overige zeven twijfelachtig. Bij de oudere opvolgers is de situatie aanzienlijk beter. Van de tien aanwezige opvolgers zijn er vijf boven en vijf beneden de 20 jaar. Over de bekwaamheid van de zoons beneden de 20 jaar is nog niet veel te zeggen, maar de vooruitzichten zijn gunstig. De opvolgers boven de 20 jaar zijn alle redelijk bekwaam of zelfs bekwaam. De scholing van de aanwezige opvolgers is ook bevredigend, in elk geval zeer veel beter dan die van de ouderen. Er zijn twee gevallen van onvoldoende scholing. Deze betreffen jonge jongens, die een cursus niet hebben afgemaakt. Mogelijk proberen zij het nog eens.

Het aantal aanwezige opvolgers is niet groot. De generatiedruk zou 0,7 zijn. De potentiële generatiedruk ligt echter veel hoger, want onder de elders werkende zoons zijn er die graag thuis zouden komen.

Slechts drie van de veertien kleine bloemisten bestaan vrijwel geheel van het tuinbouwbedrijf. De overigen hebben allen nevenarbeid: hetzij loondienst (zeven gevallen), een aanzienlijk eigen landbouwbedrijf (drie gevallen), hetzij een winkel (één geval).

Het was niet mogelijk de rentabiliteit van deze bedrijven te berekenen. Er zijn echter aanwijzingen, dat

lijk op $\pm 750 \text{ m}^2$ glas per persoon worden gerekend (volgens L.E.I. voor anjers en verwante culturen 750 m^2 staand glas per persoon per jaar).

De gewenst geachte bezetting van 1000 tot 1200 m^2 zou dan iets meer dan de werkkraft van één persoon vragen. Met open grond kan dit dan tot een arbeidshoeveelheid voor twee personen worden aangevuld.

Rekent men op 1000 m^2 , dan zouden de kleine bloemisten in totaal ca. 14.000 m^2 glas moeten hebben. Aanwezig is 9775 m^2 . Er is dus een tekort van 4225 m^2 .

Platglas: Daar de aardbeiencultuur te Beesd is ingeburgerd en rendabel is, ligt het voor de hand de hoeveelheid platglas te bepalen naar de arbeidsmogelijkheden in de aardbeiencultuur. In het algemeen zal het gewenst zijn het aantal ramen platglas-aardbeien te beperken tot 300 à 400. Voor het plukken van deze oppervlakte zijn toch al drie of vier personen nodig om het produkt op tijd te kunnen afleveren. Bij 300 ramen (360 m^2) en ca. 650 m^2 staand glas zou een goede gemiddelde samenstelling van de glasbezetting zijn bereikt.

Op deze wijze gezien zou er bij de kleine bloemisten niet meer dan 5040 m^2 platglas mogen voorkomen. Het werkelijke cijfer is 5875 m^2 . Dit is dus 835 m^2 te veel. Vroeger was dit niet zo'n bezwaar. Toen was er wel aan niet te dure plukhulp te komen en werden ook de kinderen intensiever ingeschakeld dan thans (voor en na schooltijd).

Evenwel is de verdeling van het platglas over de bedrijven zo, dat het te veel (ook in verband met de huidige arbeidsbezetting) nog aanzienlijk groter is. Van de veertien bedrijven hebben acht te veel platglas. Hier zouden ca. 1600 ramen (1900 m^2) omhooggebracht moeten worden, waarvoor kan worden gedacht aan een verplaatsbare onderbouw van ca. f 10,- per raam. Deze kan ook met goed resultaat voor de chrysantenteelt worden gebruikt.

Na de aardbeienteelt is platglas in de bloementeelt moeilijk meer te gebruiken (zie bijlage IV), behalve in het najaar voor chrysanten. Maar hiervoor moet het toch weer op stelling gebracht worden.

Waar dus in de eerste plaats aan bloementeelt wordt gedacht, is 300 ramen platglas per bedrijf eerder te veel dan te weinig. Het omhoogbrengen van 1600 ramen platglas te Beesd kan dan ook zeer wel worden overwogen.

Staan glas: De aanvulling van het tekort van 4225 m² glas moet wel volledig in staan glas worden gezocht. Men zou aan roikassen kunnen denken, maar een voorafgaand onderzoek van de mogelijkheden die dergelijke investeringen meebrengen, is gewenst. Dit niet alleen om de grote bedragen, die hiermee zijn gemoeid en die slechts in de vorm van kredieten kunnen worden verkregen, maar tevens moet hier rekening worden gehouden met het vakmanschap en de mentaliteit van de tuinder. De beide laatste punten zijn van veel belang bij het bepalen van het tempo, waarin eventueel verbeteringen kunnen worden aangebracht. Vakmanschap en mentaliteit worden in hoofdstuk III van dit rapport aan een onderzoek onderworpen teneinde de mogelijkheden tot het welslagen van verbeteringen te leren kennen.

B. Teeltplan.

Bijlage IV geeft nader inzicht in het teeltplan. Het bestaande teeltplan kan men vinden door het dubbelonderstreepte te volgen. Het blijkt dat in het teeltplan aardbeien en chrysanten de voornaamste plaats innemen. Verder is andijvie belangrijk in het najaar. Van de veertien kleine bloemisten zijn er twee, die deze culturen niet in hun teeltplan hebben opgenomen (of alleen chrysanten). Evenals bij de grote bloemisten vindt men hier anjers en fresia's.

De enkel onderstreepte culturen komen voor, maar niet als vast punt op het jaarlijkse programma en niet op alle bedrijven. In de zomermaanden zijn zij alternatieven voor het op stapel zetten van het platglas. Voor zover kan worden nagegaan, worden er bij de kleine bloemisten elke zomer ca. 3500 ramen op stapel gezet. Dit is ongeveer 70% van het aanwezige platglas.

Verder blijkt uit de schema's van bijlage IV, dat er nog ruimte is voor een groot aantal mogelijkheden, die geen al te hoge eisen aan het vakmanschap en aan de materiële uitrusting (b.v. de verwarming) stellen. Deze mogelijkheden doen zich echter voornamelijk voor bij aanwezigheid van voldoende staan glas. Voor de bloementeel biedt het platglas weinig mogelijkheden.

Een ontwikkeling, zoals boven geschetst en waarbij het platglas een minder belangrijke plaats zou innemen, is dus voor de kleine bloementeelbedrijven van groot belang. Echter zullen velen dan in moeilijkheden komen,

doordat het aanwezige sierteeltrecht niet ruim genoeg is. Een sanering van deze bedrijven vraagt dan tevens een aanpassing van de teeltvergunning. Periodeteelt zal hierbij in de eerste plaats moeten worden omgezet in jaarteelt.

Zowel hierboven als in bijlage IV zijn de teelten in de bestaande vaste kassen (welkemeestal verwarmd zijn) en in de open grond buiten beschouwing gelaten.

De open grond wordt van jaar tot jaar nogal afwisselend in de tuinbouw betrokken, waarbij men vermoedelijk sterk "achter de markt" aanloopt (b.v. afwisselend bieten en bonen, al naar de prijzen van het voorgaande jaar). In de open grond treft men chrysanten, bouvardia's, asters en andere snijbloemen aan. Als groenten komen voor: bonen, wortels, krotten, wat sluitkool en andere. De laatste jaren neemt de verbouw van witlofwortels toe. Belangrijk zijn de landbouw-hakvruchten. Verder wordt de open grond gebruikt voor kleinfruit: enige aren bessen en/of bramen.

De warme kassen dienen voor kasaardbeien in de winter en het vroege voorjaar, vervolgens voor anjers, fresia's, plumosagroen, soms potplanten, lathyrus, violieren, pepers enz.. In hoofdzaak dus gewassen, die een lichte verwarming vragen.

Op sommige bedrijven ontmoet men de neiging te veel aan etageteelt te doen. De aardbeien verstikken dan b.v. het plumosagroen.

De aanwezigheid van de verwarmde vaste kassen kan bijdragen tot het ontstaan van een evenwichtig bedrijf met voldoende mogelijkheden voor een verbetering van teeltplan en arbeidsverdeling. Na de investeringen, zoals in het voorgaande beschreven, zou een aantal bedrijven kunnen overgaan tot verdere intensivering met verwarmd staand glas.

Vooruitlopend op de bespreking van deze groep in het volgende hoofdstuk, zij hier nog vermeld, dat de kleine bloemisten geen groep vormen in sociologische zin. Een verband waarbinnen sprake is van samenwerking, is er nauwelijks of niet. De gezelligheidsomgang onder elkaar is niet intensiever dan met andere agrariërs en de opgegeven onderlinge bezoekerelaties zijn zelden wederkerig. Ook is het bewustzijn van een afzonderlijke beroepsstand vermoedelijk nauwelijks aanwezig. Een tuinbouwvereniging bestaat alleen op papier. Het "kader" ontbreekt om deze tot nieuw leven te brengen.

De veertien bedrijven behoren toe aan elf fami-

lies. Tussen enkele van deze families zijn nog verwantschappen ontstaan door aantrouwen. Dit in aanmerking genomen is er sprake van negen families. Het onderlinge verkeer tussen de familieleden lijkt niet intensief.

Voor zes van deze negen families betekende de tuinbouw een zekere "opkomst", een stijging dus op de maatschappelijke ladder.

3. Kleine groentetelers en boeren met groenteteelt

Van de kleine bloemisten onderscheidt deze groep zich door de afwezigheid van staand glas en door wat meer landbouwgrond en vee. De invloed van het landbouwbedrijf is hier dus sterker dan bij de kleine bloemisten, temeer, daar op drie van de acht bedrijven het bedrijfshoofd regelmatig op het ouderlijke bedrijf gaat werken. Ook de verkaveling is hier ongunstiger dan bij de kleine bloemisten. Hier zit de sterke drang achter om te pachten, waar ook maar iets te pachten is. De pacht-eigendomsverhouding is dan ook ongunstig (3 : 1).

De plaats van de woning (eigendom) is gunstiger dan bij de kleine bloemisten. Twee groentetelers hebben in de jongste tijd op hun bedrijf gebouwd en twee werken aan een bouwplan. In de toekomst wonen dan alle acht op hun bedrijf.

Van deze groep van acht bedrijven is er slechts een met een medewerkende opvolger, waaruit blijkt, dat dit een jonge groep is. Een van de bedrijfshoofden is boven de 45 jaar, twee zijn nauwelijks 30 jaar. Het zijn dus bijna zonder uitzondering gezinnen met nog jonge kinderen.

Het percentage vakbekwame bedrijfshoofden in deze groep is hoog. Vijf van hen zijn bekwaam te achten en slechts één miste duidelijk de nodige bekwaamheid. Deze laatste heeft echter slechts een klein bedrijf en doet veel nevenwerk. Van allen in deze groep geldt trouwens dat zij nevenwerkzaamheden verrichten, nagenoeg steeds in het landbouwbedrijf. De genoten vakscholing van de meeste kleine groentelers is bevredigend.

De glasbezetting op deze bedrijven is gering en eenzijdig. Door de verbondenheid met het landbouwbedrijf komt dit glas 's zomers merendeels op stapel te staan. Het dient dus hoofdzakelijk voor aardbeien, een kleine hoeveelheid stamslabonen en voor late andijvie. Verder

worden komkommers, soms meloenen geteeld.

Slechts op drie van de bedrijven is uitbreiding van de tuinbouwteelten zonder bezwaar mogelijk. In de andere gevallen zou uitbreiding ingrijpen in de arbeidsvoorziening van een ander bedrijf (hetzij eigen landbouwbedrijf, hetzij het ouderlijke). Toch wensen de betrokkenen allen hun tuinbouw uit te breiden.

Vier van deze bedrijven zijn na de oorlog ontstaan. De overige, behalve dat van de eigenaar die niet vakbekwaam werd genoemd, zijn na de oorlog uitgebreid. Teeltvergunning is voldoende aanwezig, behalve misschien op één bedrijf; sierteeltvergunning is in geen enkel geval aanwezig, hetgeen door enige bedrijfshoofden wordt betreurd.

Niettemin zijn er voor deze bedrijven voldoende mogelijkheden, hoewel minder gevarieerd dan voor de kleine bloemisten. Ook hier zal men van het platglas moeten overgaan op staand glas. Per arbeidskracht is hier meer glas nodig dan in de bloemisterij.

Ook voor deze bedrijven lijkt een maximum van 300 - 400 ramen platglas hoog genoeg. Daarboven zou gestreefd moeten worden naar staand glas. Al naar de omstandigheden op het bedrijf ware ook hier voor sommige gevallen te denken aan de rolkas. Als de opvolger meewerkt op het bedrijf, zal toch spoedig 1000 m² staand glas nodig zijn voor een rendabel bedrijf.

Deze groep besteedt nagenoeg geen aandacht aan de witlofcultuur. Deze zou hier waarschijnlijk zeer op haar plaats zijn, maar zou dan verwarming vragen.

Evenmin als de kleine bloemisten vormen de kleine groentetelers een sociologische groep. Er is geen patroon van samenwerking en de onderlinge relaties zijn niet nauw.

De acht bedrijven in deze groep behoren aan zeven families toe. Aan vier van hen is het te danken dat er door deze groep een frisse wind waait. Van deze vier zijn er drie afkomstig uit gezinnen die een middelgroot boerenbedrijf hadden opgebouwd. Het opvolgerschap in die bedrijven was echter te groot en nu tracht een deel van de jonge generatie zich als tuinder te handhaven op hetzelfde sociale peil als de vorige generatie had bereikt.

4. Andere grondgebruikers met tuinbouw

Over deze groep zijn bijzonderheden te vinden in tabel II. De tabel onderscheidt deze grondgebruikers in

drie groepen:

1. middelgrote boerenbedrijven;
2. kleine boerenbedrijven;
3. landarbeiders en anderen.

Het onderscheid tussen deze groep als geheel en de kleine groentetelers is minder duidelijk dan dat tussen de groepen van tabel I.

Voor de groep als geheel overheerst de landbouw meer dan in de overige groepen. Deze mensen noemen zich geen tuinder; zij zijn als regel geen gegadigden voor het krediet voor aanschaffing van platglas van de Veiling Geldermalsen en voeren ook geen (of slechts incidenteel) produkten aan op de groenten- en fruitveiling te Utrecht. Zij beperken zich dus nagenoeg uitsluitend tot de teelt van aardbeien.

Voor zover zij over sierteeltvergunning beschikken, geldt die meestal voor periodeteelt van chrysanten in de volle grond. Er wordt niet altijd gebruik van gemaakt.

Een verschil steekt ook nog hierin, dat er op een aantal van deze bedrijven een inkrimping van het glasareaal heeft plaats gehad, terwijl er bij de tuinders een tendens is tot uitbreiding. De inkrimping was dan een gevolg van de moeilijkheden bij de voorziening met vreemde arbeidskrachten in de aardbeienpluktijd. Een aantal hier niet vermelde bedrijven heeft zelfs het glas geheel of op een paar ramen na opgegeven. Dit betreft dan landarbeiders, die een half-zelfstandig bedrijf hebben opgegeven, hetzij om op een fabriek bij de spoorwegen of de wegenbouw te gaan werken, of wel vanwege de gevorderde leeftijd. Deze laatsten "trekken van Drees".

Onder de "landarbeiders en anderen" zijn drie bedrijven opgenomen, die vroeger kleine bloemisterijbedrijven waren. Een van de eigenaren van een te kleinbedrijf is op een fabriek in de omtrek gaan werken. De kinderbijslag oefende hier, evenals in de hierboven reeds genoemde gevallen een sterke aantrekkingskracht uit. Zijn sierteeltvergunning en een gedeelte van zijn glas heeft hij verkocht. De twee anderen zijn al oudere mensen zonder opvolgers voor het bedrijf. Zij krimpen geleidelijk aan het bedrijf in.

De bekwaamheid in deze groep is niet groot. Het aantal vakbekwame eigenaren bedraagt hoogstens vijf. De overige dertien zijn twijfelachtig bekwaam of onbekwaam.

Deze achttien bedrijven zijn uiteraard geen groep

in sociologische zin. Er is niets van een structuur of van een zich op enigerlei wijze met elkaar verbonden voelen. De groep is eerder een doorsnee van het deel van de agrarische bevolking met bedrijven tot 15 ha. De bedrijven boven de 15 ha vindt men hier niet, wel de kleinere. De indeling naar bekwaamheid komt overeen met die van de boerenbevolking met bedrijven kleiner dan 15 ha. Op 36 beoordeelde bedrijven beneden 15 ha zijn 6 werkelijk bekwame bedrijfshoofden geteld; op 40 bedrijven boven de 15 ha lag het percentage aanmerkelijk hoger; hier werden 22 werkelijk bekwamen geteld.

Verder vertoont de rangschikking naar bekwaamheid veel overeenkomst met die van de kleine bloemisten. In vakbekwaamheid en mentaliteit sluiten deze laatsten nauw aan bij de overige bevolking van kleine agrariërs. De grote bloemisten en de kleine groentetelers vormen dan een afwijking van dit algemene patroon.

III. SOCIOLOGISCHE EN SOCIAAL-PSYCHOLOGISCHE ASPECTEN

Dit onderzoek werd niet in de eerste plaats opgezet ter wille van de hiervoor besproken gegevens, al was het gewenst een en ander van de betrokken bedrijven te weten.

Het eigenlijke doel was een verklaring te vinden voor de gehele constellatie van de tuinbouw te Beesd, zoals die in het voorgaande is ontwikkeld. De grote bedrijven, die met bekwaamheid worden geleid, de kleine bloemisten, die een indruk wekken van uiterst geringe bekwaamheid en slordigheid, en verder nog de opkomende groentetelers, onder wie vakbekwame mensen blijken voor te komen; deze groepen vormen toch wel een eigenaardige constellatie. Onderzoek en verklaring - te zoeken in het sociologische en sociaal-psychologische vlak - zouden zo mogelijk dienstbaar gemaakt moeten worden aan de beantwoording van de vraag, wat er in de toekomst van deze bedrijven is te verwachten en wat er moet worden gedaan om de ontwikkeling in goede banen te leiden.

1. Inleiding

Reeds werd opgemerkt, dat de tuinders geen gesloten groep vormen. Aan een speciale mentaliteit, aangekweekt in een speciale groep, behoeft dus niet te worden gedacht.

Weliswaar tellen de kleine bloemisten enige bijzondere mensen in hun midden, maar dit bijzondere bestaat eigenlijk in hoofdzaak in een overaccentuering van bepaalde trekken, die algemeen in het gedragspatroon voorkomen. In deze gevallen zijn de opvolgers bekwaam of tamelijk bekwaam.

Men zou zich kunnen afvragen of het tuindersberoep wel een gewaardeerd beroep is.

Uit de contacten, die werden opgegeven, valt op te maken, dat de tuinbouwers omgang hebben met de klei-

nen en middelgroten uit de agrarische sfeeren weinig daarbuiten. Ook de jongeren hebben in hoofdzaak contacten met de kleine en middelgrote agrariërs, maar in een beroepsvergelijkingstest stelden zij zich gelijk met b.v. ambachtslieden en winkeliers (met de "lower middle class" dus). Verder bleek de maatschappelijke waardering die de jongere niet-tuinders toekenden aan de tuinders, ongeveer overeen te stemmen met de waardering die de jongere tuinders van zichzelf gaven.

Ook in het dorp werd onderzoek gedaan naar de waardering van het sociaal prestige van de tuinders. Hierbij werden zij eveneens gewaardeerd met het cijfer 6 à 7, dit is op het niveau, waarop de meeste kleine en middelgrote boeren en voorts ook de winkeliers, ambachtslieden e.d. worden geplaatst.

Dit wijst erop dat noch bij de gemeenschap, noch bij de tuinders zelf het tuinderschap bijzonder laag staat aangeschreven. Dit zou ook niet te verwachten zijn, gezien het feit, dat er grcte tuinders zijn met een hoog sociaal prestige-cijfer.

De bijzondere verschijnselen bij de kleine bloemisten zijn dus geen verschijnselen van een afwijkende groep, noch verschijnselen van een categorie niet-meetellenden. Hun mentaliteit is waarschijnlijk de mentaliteit van veel andere agrariërs. Inderdaad vindt men bij de boeren te Beesd, en vooral bij de kleine boeren, vaak hetzelfde gebrek aan bekwaamheid en dezelfde slordigheid. Zij zijn dus samen een mentaliteitsgroep, zoals aan het einde van het vorige hoofdstuk werd verondersteld.

2. De vakbekwaamheid nader beschouwd

In het eerste hoofdstuk is de vakbekwaamheid reeds ter sprake gekomen. De daar gegeven cijfers worden hierna in procenten omgerekend.

tengang achter:

Iedere volwassene heeft een min of meer compleet beeld van de structuur van de wereld rondom hem. Aansluitend op dit structuurbeeld heeft hij ook een beeld van het "behoren" (van de normen dus). Elke gebeurtenis, handeling, tussenmenselijk contact, "plaatst" hij in zijn beeld van structuren en normen. Aldus "refererend" aan zijn voorstellingen zal hij tegenover elk sociaal verschijnsel een bepaalde houding aannemen (attitude), en tegenover het totaal der sociale verschijnselen een gedragspatroon. Attitudes en gedragspatroon ontstaan dus uit de voorstellingsstructuur en de daarbij geldende normen.

Het ideale geval is natuurlijk, dat het structuurbeeld dat men met zich omdraagt een getrouwe kopie zal zijn van de werkelijke structuur van de sociale wereld en dat de opgenomen normen erin "fungeren" (er functioneel in zijn) of wel om die structuur te handhaven, of wel om die te veranderen als dat wenselijk lijkt.

Daarom ontstaat elk structuurbeeld ook aan de hand van werkelijkheid en elke sociale norm mede aan de hand van op de realiteit betrokken wenselijkheid.

Een goed structuurbeeld ontstaat op grond van goede waarneming, maar waarnemingen zijn door talloze oorzaken vaak niet zuiver. Zo kan dan ook de situatie ontstaan, dat een structuurbeeld met bijbehorende normen blijft bestaan tot lang nadat de werkelijkheid al sterk is veranderd en mogelijk andere normen vereist. Structuurbeeld en normen vertegenwoordigen dan een historische werkelijkheid. De bijbehorende attitudes en het gehele gedragspatroon "functioneren" dan niet meer. Zij zijn slagen in de lucht geworden.

In de drie beschrijvingen van bijlage V is herhaaldelijk verwezen naar de historische werkelijkheid, waarin het betreffende onderdeel van het referentiekader thuis hoort en waarin de bijbehorende normen en attitudes ook werkelijk functioneerden.

Het zal duidelijk zijn, dat de traditionele beelden niet meer klóppen met de werkelijkheid van vandaag. Onder C is getracht een wel met deze werkelijkheid kloppend kader te geven.

Referentiekader A stelt dan de voorstellingswereld voor van kleine boeren en landarbeiders. Van de tuinders is het groep II (kleine bloemisten), die zich hierbij aansluit.

In dit referentiekader nemen gezinsbedrijf en armoede wel de meest dominante plaatsen in. Keuterbedrijf en armoede zijn hier de centra van twee uitgebreide "cultuurcomplexen", die elkaar aanvullen.

Zeer vele wijzen van denken en handelen kan men nu herleiden tot deze centrale complexen, die wortelen in de historische werkelijkheid. Het verband kan thans min of meer verwijderd zijn, verzwakt of gemodificeerd onder invloed van nieuw cultuurgoed, maar daarmee is het toch niet onwerkzaam geworden.

Tot het **cultuurcomplex van het gezinsbedrijf** behoren attitudes als: het aanhouden van wat bouwland en vee en het zien van tuinbouw als aanvulling in plaats van als hoofdbedrijf. Verder de opvatting dat elke uitgave een verlies is. Vandaar het steeds maar proberen met oud zaad, met verouderd sortiment, met ondeugdelijk plantmateriaal, met een toevallig voor een zacht prijsje op de kop getikt partijtje bollen, met een niet gerepareerde verwarmingsinstallatie, met een beetje later stoken dan wenselijk is, enz.. Verder behoort hiertoe het niet betrachten van arbeidseconomie. Men doet alles wat de gezinsconsumptie zou kunnen vergroten zonder gebruik van materialen.

In het **cultuurcomplex van de armoede** zijn geïntegreerd attitudes als: nooit iets wegdoen, doch dit steeds gebruiken, ook al geeft het nog zo'n rommel. Ook het handelen in tweede-hands goederen hoort hierbij en de neiging om zulke goederen te kopen. Algemeen gesteld is er dus de neiging om van de kleine onmiddellijke voordeeltjes te profiteren, ongeacht het effect op lange termijn. D.H. Franssens noemde dit in zijn rapport over Rumpt en Gellicum het Betuwse "materialisme op korte termijn". Waarschijnlijk behoort de universeel voorkomende boeren-zuinigheid ook tot dit cultuurcomplex.

De twee hier genoemde complexen staan in nauw verband met elkaar, zodat er een wisselwerking is. Dit maakt het geheel van het referentiekader ook zo stevig. De beperkte gezichtskring, zowel in geografisch als in intellectueel opzicht, vormt uiteraard een beletsel voor het doorbreken van dit kader.

Wat hierboven als twee complexen is gezien, zou dus ook als één complex kunnen worden behandeld. Het zou dan genoemd kunnen worden het "cultuurcomplex van het keuter-gezinsbedrijf uit de 19e eeuw".

Dit cultuurcomplex is dan de bron waaruit het

traditionele referentiekader van kleine boer en landarbeider is ontstaan. Het is de achtergrond van zijn gedragspatroon.

Voortkomend uit een statische maatschappij, waarin de bovenlaag de tijd had voor materiële en ideologische fundering van haar positie, is aan dit complex uiteraard ook een gevoel van minderwaardigheid verbonden. Dit gevoel werd door hoge en lage stand beide (doch vooral door de hoge stand) gecultiveerd, als doelmatige aanpassing aan een bestaande toestand.

Mededelingen van plaatselijke notabelen wijzen er wel op dat deze gevoelens van collectieve minderwaardigheid nog steeds bestaan. Een typerende uiting hiervan was wellicht tot voor betrekkelijk korte tijd de man die op straat zijn sigaar achter de hand hield. Als buitenstaander ontmoet men het gevoel van minderwaardigheid eerder als wantrouwen. Een eenvoudige vraag wordt dan eerst beantwoord met de wedervraag: "Waarom moet u dat weten?"

Met de ondergang van de grote-boeren-heerschappij in de dertiger jaren schijnt het wantrouwen heel wat verminderd te zijn, en langzaam aan krijgt men oog voor zijn democratische rechten. Maar toch bestaat er op dit ogenblik nog een groot tekort aan bestuurders en woordvoerders met inzicht. De gang van zaken in de verenigingen en in de Gemeenteraad schijnt hieronder te lijden. Dat men inderdaad begrip krijgt voor zijn rechten, blijkt misschien het best uit het volgende voorval. Enige jaren geleden moest er te Beesd een nieuwe burgemeester worden benoemd. Men wist, dat een lid van een zeer oude familie als eerste op de voordracht stond. Onder leiding van een agrarisch raadslid is het toen tot een actie gekomen om deze benoeming niet te laten doorgaan. Deze actie, die waarschijnlijk moet worden uitgelegd als een teken van de behoefte om met het verleden af te rekenen, heeft inderdaad het beoogde succes gehad.

Tegen de achtergrond van het referentiekader is het ook niet onbegrijpelijk, dat genoten onderwijs en intelligentie van geringe betekenis zijn voor de vakbekwaamheid. Voor iemand die met zijn denken en handelen nog vastzit in een wereld, die niet meer bestaat, kan het niet veel verschil maken of hij iets meer of minder vakonderwijs heeft genoten en of hij iets minder of meer intelligent is. Hij komt niet boven de twijfelachtige bekwaamheid uit zolang zijn referentiekader niet verandert.

In de woorden van een onderwijzer uit de omgeving: "Je denkt, dat je ze wat geleerd hebt, maar als je later bij ze gaat kijken, dan doen ze net als de oude".

Referentiekader B, zowel als A zeer summier gesteld en een beeld omvattend, dat ten volle niet meer bestaat, heeft betrekking op de grote bloemisten. In de uitlatingen en in de stijl van doen en laten, in huisinrichting en in gewoonten is allerlei van de vroegere grote boer terug te vinden.

Door de bredere kijk op de wereld (niet steeds modern), die deze groep heeft meegekregen, was het voor de leden mogelijk zich met behoud van een goed stuk oud cultuurgoed om te schakelen naar intensieve exploitatie van een klein landbezit. Een betere aanvankelijke uitrusting met geldmiddelen zal er bij enigen ook toe hebben bijgedragen. Daar het verder van oudsher tot de cultuur behoort personeel te hebben, bracht ook wat dit betreft de omschakeling geen moeilijkheden mee.

Bij deze bedrijfshoofden was het al zeer opvallend, dat genoten vakonderwijs geen maatstaf bleek voor bekwaamheid. Het valt alleen te betreuren dat ook de acht jongere grote bloemisten op één na zo weinig vakonderwijs of ander voortgezet onderwijs hebben gehad. Hier steekt wellicht weer een zekere onderwaardering van onderwijs achter, die geheel past in het referentiekader.

Niet alle grote boeren en hun familierelaties hebben zich kunnen handhaven op het oude niveau. Geen van de vijf of zes families van grote boeren, die Beesd tot ongeveer in de dertiger jaren regeerden, heeft thans nog de vroegere machtspositie. In de crisis failleerden enkele van de grootsten, waardoor ook familieleden werden meegesleurd in de schuld. De diepere oorzaak van de val van sommigen was zeker wanbeheer van het bedrijf. Doch ook aan andere oorzaken moet worden gedacht; in enkele gevallen drankzucht en verder de familiehuwelijken. Hier werd een bepaalde levensstijl overdreven en daarmee noodlottig.

Niet allen wisten dus de bakens te verzetten toen het getij verliep. Dezen zijn min of meer slachtoffer geworden van hun referentiekader en daarmee verband houdend gedragspatroon.

Referentiekader C stelt dan de moderne denkwereld voor. Deze is het moeilijkst te beschrijven, omdat zo weinig duidelijk is wat voor het platteland het referentiekader bezig is te worden. Het is immers dynamisch, dus

voortdurend in beweging tezamen met de sociale grootheden waar het verband mee houdt.

Zoals dit kader onder C werd beschreven, komt het nagenoeg nergens ten plattelande voor, behalve misschien in de Zuiderzeepolders of hier en daar in de kuststreken. Ook is het hier niet beschreven als wenselijk, maar als contrasterende en onzes inziens aanwezige tendens.

Dit referentiekader zou dan moeten gelden voor de kleine groentetelers van groep III. De hier gegeven ideaaltypische vorm is bij de kleine groentetelers zeker niet aanwezig, maar van alle betrokken tuinders gaat hun denken misschien nog wel het meest in deze richting. Voor een nader inzicht in de mate waarin het ouderwetse denken door de jonge groentetelers van groep III en de andere jongeren is losgelaten, zij verwezen naar bijlage VI.

Deze groentetelers zijn enigszins dynamischer dan de overige tuinders. De wijze, waarop zij na de oorlog geleidelijk aan een bedrijfje opbouwden, hiermee verhuisden naar een bij uitstek geschikte grond, op de grond een modern huisje neerzetten en b.v. denken aan uitbreiding van staand glas, is wel tekenend. Bovendien hebben zij zich vrij algemeen uitgerust met behoorlijk vakonderwijs. Men staat hier klaar om de bedrijfsvoering aan te passen bij de eisen van de tijd.

Inderdaad zit men ook hier (ook mentaal) nog met een erfenis van het landbouwbedrijf, maar bij goede ontwikkelingsmogelijkheid is er wel de wil en de bekwaamheid om geheel op een tuinbouwteeltplan over te gaan.

Misschien is het ook nog van belang op te merken, dat op enige van deze bedrijven de tweede generatie van een geslacht in opkomst aan het werk is. In hun opvoeding hebben zij waarschijnlijk van de vorige generatie, die het tot middelgrote boer had gebracht, de wil meegekregen om wat van het bedrijf te maken, in plaats van passief af te wachten wat het bedrijf "als vanzelf" zo goed is te geven.

Zoals reeds werd gezegd, wordt ook groep III gevormd door jongeren. De bekwamen zijn allen jonger dan 45 jaar. Daardoor zijn zij uiteraard meer in moderne richting beïnvloed dan de ouderen. Hun schooljaren vielen in de periode, toen het L.O. reeds minstens vijftien jaar verplicht was. Dit was toen waarschijnlijk beter georganiseerd, maar vooral ook door de ouders beter aanvaard dan vroeger (minder verzuim). Verder hebben zij als jonge mensen de doorbraak van de moderne tijd in de dertiger

jaren meegemaakt (radio en verkeer). Ook het vakonderwijs was goed georganiseerd, toen zij dat gingen volgen. Het is niet onmogelijk dat al deze veranderingen een zekere discontinuïteit in de ontwikkeling van de denkwereld van de oude naar de jonge generatie hebben teweeggebracht. Degenen, die thans jonger zijn dan 45 jaar (in 1910 of later geboren) waren na de eerste wereldoorlog nog jong en hebben veel betere kansen gehad dan de ouderen.

De situatie in groep III en bij de jongeren van groep II wijst erop dat zij deze kansen ook hebben benut. Voor zover bekend, zijn de aanstaande opvolgers uit groep II allen behoorlijk bekwaam. Hun leerplichtige leeftijd viel in de jaren rond de tweede wereldoorlog. Van de jongere opvolgers uit groep II is de bekwaamheid moeilijk te beoordelen. Zij hebben echter meestal behoorlijk vakonderwijs genoten en de kans is groot dat hun opvattingen in moderne richting zijn gestuwd.

Onderwijs van de mannelijke gezinsleden in de groep van 14 kleine bloemisten.

	geen onderw.		enkele cursus		cursus- sen		middelb. niveau		Totaal	
	aan- tal	%	aan- tal	%	aan- tal	%	aan- tal	%	aan- tal	%
Bedrijfs- hoofden	6	43	5	36	2	14	1	7	14	100
Zoons in be- drijf ouder dan 14 jaar	2	18	2	18	6	54	1	9	11	100
Zoons buiten bedrijf ouder dan 14 jaar	3	15	6	30	10	50	1	5	20	100
Totaal	11	24	13	29	18	40	3	7	45	100

Bij dit staatje dient te worden opgemerkt, dat een "enkele cursus" voor een bedrijfshoofd wat anders is dan voor een jongere. De bedrijfshoofden volgden een incidentele cursus over aardbeien- of chrysantenteelt; de jongeren een gewone lagere tuinbouwcursus of bloemteelt-cursus.

Dit accentueert echter des te meer het beeld; er heeft een aanzienlijke verschuiving plaats gehad in de richting van "cursussen", en dit geeft opnieuw grond aan de verwachting, dat de jongeren van de kleine bloemisten "moderner" zijn. Ook deze jongeren zijn de tweede generatie van een geslacht dat zich heeft weten op te werken. Verwacht mag worden dat zij hetzelfde peil zullen bereiken als de bekwame groentetelers.

4. De mogelijkheid van wijziging van het referentiekader

Het ligt voor de hand te concluderen, dat bij deze situatie vooreen verbetering van de bekwaamheid onder de tuinders te Beesd allereerst een moderner referentiekader nodig is. Pas als men de sociale verschijnselen (waaronder de economische) goed weet te "plaatsen", kan men ook op de juiste wijze reageren.

Hoe wordt echter een wijziging in het referentiekader bereikt?

a. Doormin of meer bewust ingrijpen van buiten af

Een van de meest bewuste vormen van ingrijpen is wel de "kaderclub" van de heer M.B.J. Hommelberg. Omdat gebleken is dat deze kaderclub van grote betekenis is, mogen hier enige details volgen.

De club bestaat uit twaalf jongelui: drie boeren, drie tuinders, drie arbeiders en drie middenstanders. Zij vult zichzelf aan en zij bezit een hoog prestige. Voorzitterschap en secretariaat rouleren. De heer Hommelberg zorgt voor stof tot discussie. Zijn eigen voordrachten zijn steeds zeer kort, zodat ruim tijd gegeven wordt voor discussie. Meestal houdt ook een van de leden een kort voorbereid referaat, en als de tijd dit toelaat, wordt besloten met enkele korte improvisaties. De onderwerpen hebben meestal betrekking op het openbare leven. De geringe kosten die het clubwerk meebrengt, worden bestreden uit een klein subsidie van de A.B.T.B..

De heer Hommelberg stelt als doel van zijn club,

dat hier kader moet worden gevormd voor verenigingen en andere posten in het openbare leven (gemeenteraad). Maar al te vaak blijken bestuurders en woordvoerders thans onmachtig voor hun taak. De kaderclub voorziet daarom in een dringende behoefte en kan stimulerend werken op de modernisering van het referentiekader.

Ook minder bewust wordt er van buiten af ingegrepen en wel op de volgende wijzen:

door elementair en vakonderwijs;

door land- en tuinbouwvoorlichting, vooral als deze zich niet beperken tot een technisch advies, maar de totale bedrijfsvoering in de adviezen betrekken. Dit is wel een tijdrovende methode, die hoge eisen stelt aan de voorlichter, maar in deze situatie is zij waarschijnlijk de meest effectieve;

door militaire dienst;

door diverse invloeden, als van radio, film (soms ongunstig), krant en tijdschrift.

b. Spontane wijziging

Het reageren op de laatstgenoemde media zou men min of meer een spontane wijziging van het referentiekader kunnen noemen, maar meer ligt het voor de hand om hierbij te denken aan invloed van de gehele maatschappelijke constellatie. De verkeersmiddelen, die de stad gemakkelijk bereikbaar maken; de moderne dingen in de etalages; de beschikbaarheid van goede kleding, hebben min of meer spontaan wijzigingen in het referentiekader doen ontstaan. Verder is van zeer grote betekenis, dat het bedrijf tegenwoordig is aangegeven op de extra-lokale markten en organisaties.

In dit verband krijgt het feit, dat de westelijke Betuwe zo lang geïsoleerd is geweest een bijzondere betekenis. De "constellatie" kon niet doordringen.

Dat de horizon van het denken zo lang en zo sterk beperkt is gebleven, heeft echter nog meer oorzaken:

1. Door de geïsoleerde ligging van de westelijke Betuwe, is de industrialisatie laat op gang gekomen, zodat de bewoners nagenoeg niet met de buitenwereld in aanraking kwamen. Dit isolement had tevens tot gevolg, dat sommige bekwame burgemeesters, onderwijzers, predikanten en andere niet plaatselijk gebonden ge-

makkelijk wegtrokken en de streek zonder hun stuwkracht lieten. Pas in de dertiger jaren is dit isolement verbroken (ontwikkeling van radio en verkeer).

2. De praktijk van de jaarlijkse graslandverpachtingen betekende voor vele agrariërs, dat hun bedrijf van jaar tot jaar een onzeker bezit was. Dit moedigde allerm minst aan tot beraad of maatregelen voor bodem en bedrijf op lange termijn. Ook deze toestand was dus niet bevorderlijk voor een modernisering van het denken.

Daar kwam dan nog bij een soort van stille knevelarij, doordat er bij pacht steeds borg werd verlangd en men de meest in aanmerking komende borgen naar de ogen moest zien.

3. In de westelijke Betuwe ontbrak de mogelijkheid tot ontginning van nieuwe gronden, die op de zandgronden (met behulp van kunstmest en nieuwe landbouwtechniek) een vernieuwing tot stand bracht. Dit gebied had wel grote complexen ontsluitbare gronden, maar deze vereisten in de eerste plaats waterstaatkundige maatregelen. Deze worden nu pas genomen.
4. Mede door het voorgaande konden de adel en de kring van notabelen en grote boeren hun macht lang ongewijzigd handhaven. Deze heerschappij heeft tot in de dertiger jaren geduurd met wat Beesd betreft uitlopers tot in de tweede wereldoorlog. Tot 1938 was de baron van het naburige landgoed een burgemeester, die, naar de verhalen te oordelen, een goedgezind, maar patriarchaal gezag uitoefende. Andere touwtjes kwamen tezamen in de handen van de grote boeren. Praktijken als openbare bedeling en lijfstraffen op arbeiders zijn dan ook betrekkelijk laat uitgestorven. De herinnering hieraan zit nog als "oud zeer" onder vele inwoners boven de 45 jaar.

Thans kunnen deze vier factoren wel als uitgewerkt worden beschouwd. De verandering kan nu op gang komen en alle tekenen wijzen er op, dat dit gebeurt.

Reeds is medegedeeld, dat men een lid van een bepaalde familie niet wenste als burgemeester, en dit niet om hem persoonlijk, maar om af te rekenen met het verleden. Van deze mentaliteitswijziging zijn ook de generatieconflicten een teken. In sommige families treft men die aan. Vader of moeder verzetten zich dan tegen be-

drijfvernieuwing of tegen overdracht van het bedrijf aan de jongeren.

De belangstelling voor vakonderwijs is sterk groeiende. De jongere kleine bloemisten vroegen om een bloemteeltcursus voor volwassenen. De landbouwcursussen voor volwassenen zijn uitstekend bezet. Dit zijn de zgn. 24-uurs cursussen, waarvan er in de afgelopen winter drie te Beesd zijn gehouden. Het referentiekader verandert en het onderwijs waarom nu wordt gevraagd, kan ertoe bijdragen dat de modernere denkwijzen dienstbaar worden gemaakt aan de bedrijfsuitoefening.

De kleine bloemisten hebben in de afgelopen winter een combinatie opgericht, die stek aankoopt van een nieuw sortiment chrysanten. De voortkweek hiervan wordt onder de deelnemers verdeeld.

De conventikelgeest, die te Beesd lange tijd invloed heeft uitgeoefend, is nu uit het dorp verdwenen en alleen nog te vinden onder de verspreid levende bewoners in de omgeving.

Dan kan er nog op worden gewezen, dat degenen die hun bedrijf goed in orde hebben, over het algemeen een hoog sociaal prestige bezitten. De bevolking waardeert het wel, dat iemand zijn zaken met overleg verzorgt.

Men ontkomt niet aan de indruk, dat het met de oude tijd in Beesd gedaan is: langzaam - en als de jonge generatie aan bod komt, waarschijnlijk sneller - raken de oude gedrag patronen in het vergeetboek.

Aan het einde van hoofdstuk I werd opgemerkt, dat zowel materiële als menselijke oorzaken de groei van Beesd als tuinbouwcentrum beletten. Van de materiële oorzaken kon toen worden gezegd, dat ze in principe uit de weg konden worden geruimd.

Thans kan de verwachting worden uitgesproken, dat ook de menselijke factoren in de toekomst geen beletsel zullen vormen voor de ontwikkeling van Beesd als tuinbouwcentrum.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Conclusies:

1. De bloemisterij en de groenteteelt te Beesd hebben een remmende invloed ondergaan van diverse factoren van materiële aard:
  - a. De crisisjaren kort na het ontstaan van de tuinbouw. Er is nog een keurslijf van periodeteeltvergunning uit overgebleven.
  - b. Gebrek aan geldelijke middelen voor investeringsdoeleinden.
  - c. Binding aan het landbouwbedrijf, zodat aan de tuinbouw in de zomer geen of te weinig tijd kan worden besteed.
  - d. Gebrekkige vervoersgelegenheid naar een verre veiling.
In hoofdstuk I is gebleken, dat deze remmende oorzaken nog bestaan. Na de oorlog is er echter een tendens tot concentratie op het speciale tuinbouwbedrijf waar te nemen.
2. De bedrijven waarop de tuinbouw te Beesd wordt uitgeoefend, kunnen in drie groepen worden onderscheiden:
  - a. de grote bloemisten, die grote, moderne bedrijven hebben met vreemd personeel. De culturen bestaan uit anjers, fresia's e.d. en worden vakkundig verzorgd;
  - b. de kleine bloemisten met kleine, soms verwaarloosd uitziende bedrijven. Meestal zijn hun bedrijven nog gecombineerd met wat landbouw. De culturen bestaan meestal uit aardbeien, chrysanten en aanvullend goed. De vakbekwaamheid is op de meeste bedrijven gering;
  - c. de kleine groentetelers, die kleine nette bedrijven hebben, waarop de groenteteelt gecombineerd met landbouw wordt uitgeoefend. Aardbeien onder platglas is de hoofdcultuur. De vakbekwaamheid is goed.
3. Om tot volwaardige tuinbouwbedrijven uit te groeien zouden de kleine bedrijven meer glas nodig hebben en een andere verhouding van plat-glas en staand glas.
4. Een belangrijke rem voor de ontwikkeling van het centrum is geweest dat vele tuinders hun bedrijf zagen als een afwijking op het vertrouwde normale landbouwbedrijf. Met deze visie ging een gebrek aan bekwaam-

heid als tuinbouwer samen.

Ter verklaring van deze remmingen werd in hoofdstuk III een analyse gegeven van het referentiekader van de betrokken groepen tuinders.

5. De voorstellingswereld van de grote bloemisten is goeddeels traditioneel, maar behoeft toch een rationele bedrijfsvoering niet in de weg te staan. Dit blijkt uit het feit, dat zij hun bedrijven ondanks gemis van vakonderwijs goed weten te leiden. Bovendien bleken de grote bloemisten een groep te vormen in sociologische zin. Dit heeft waarschijnlijk een conserverende werking op het referentiekader van de groep.
6. De levensinstelling van de kleine bloemisten bleek eveneens onder invloed te staan van een traditionele voorstellingswereld. Bij hen vormt deze echter wel een rem voor een rationele bedrijfsvoering. Verbetering van de bedrijfsvoering moet dan ook allereerst worden verwacht van een modernisering van de voorstellingswereld (referentiekader). Alleen onder die voorwaarde kan een gunstige werking worden verwacht van beter vakonderwijs en meer intelligentie. Anderzijds kunnen algemeen vormend en vakonderwijs ook bijdragen tot het doorbreken van het oude referentiekader.

Het traditionele referentiekader van kleine boer en landarbeider vormt een verklaring voor allerlei opvallende verschijnselen bij de kleine bloemisten, zoals mislukking van culturen, rommeligheid van het bedrijf en in het algemeen het "materialisme op korte termijn". Ook voor de gehechtheid aan enige landbouwteelten en de geringe bekwaamheid voor tuinbouw.

7. De kleine groentetelers bleken een enigszins moderner referentiekader te bezitten. De groep bestaat namelijk uit jongere mensen, die in belangrijke mate hun vorming hebben gehad toen de uitingen van het moderne leven in de westelijke Betuwe doordrongen. Belangrijk is wellicht ook, dat het hier ten dele de tweede generatie betreft van een geslacht dat zich een flink bedrijf had opgebouwd.
8. Bij de jongere kleine bloemisten wijzen talrijke tekenen op een aanmerkelijk modernere instelling en een grotere bekwaamheid. Evenals de kleine groentetelers zijn ook deze jongeren opgegroeid na de verbreking van het isolement en ook zij vormen de tweede generatie van een geslacht, dat reeds een zekere "opkomst" had

beleefd.

9. Dat de oude voorstellingswerelden zo lang konden naderwerken, is uit verschillende oorzaken te verklaren. Er kan worden gewezen op het isolement waarin deze streek lange tijd heeft verkeerd, de ongunstige pachtpraktijken, het ontzag voor grote boeren en notabelen, dat zich hier lang heeft kunnen handhaven, en het achterwege blijven van schokkende impulsen, die in andere min of meer geïsoleerde streken wel tot versnelde ontwikkeling hebben geleid.
10. Langzaam maar zeker verdwijnt echter de conserverende naderwerking van de historische werkelijkheid en ook de oudere bevolking geeft blijk van een modernere instelling. Daardoor mag worden verwacht, dat de agrarische achterstand zal worden ingehaald. Het is toe te juichen, dat er van buiten af aandacht wordt besteed aan de materiële voorwaarden voor een goede agrarische exploitatie. Hier is vooral te denken aan de Stichting tot ontwikkeling van komgrondengebieden en het Provinciale waarborginstituut voor Gelderland in oprichting.

Aanbevelingen

Algemeen

1. Het gebrek aan kader in veel plattelandsgemeenten maakt het gewenst, dat de overheid en de organisaties het belang erkennen van het "kaderclubwerk", zoals beschreven op blz. 37. Gemeenten, provinciale Opbouwdiensten, Ministerie van Maatschappelijk Werk en de Landbouworganisaties dienen dit werk krachtig te steunen. Hiervoor is te meer aanleiding in plaatsen waar, zoals te Beesd, onder goede leiding een veelbelovend begin is gemaakt.
2. Hoe belangrijk het ook is, dat er kader (bestuurders en woordvoerders) wordt gevormd, het doel moet zijn allen te bereiken. Daartoe zou een **sociale voorlichting** gewenst zijn, die zich in het bijzonder richt op de voorlichting bij beroepskeuze en op het stimuleren van passend verenigingsleven. Door deze sociale voorlichting zou het oude referentiekader moeten veranderen. De agrarische plattelander zal zich helder bewust moeten worden van de consequenties die de veranderde maatschappij stelt aan zijn levens-

wijze, bedrijf, opleiding, opvolging, enz.. Ook te Beesd zou een dergelijke sociale voorlichting zeer op haar plaats zijn.

Te Beesd

3. De oprichting van een **tuinbouwvereniging** (of re-activering van de bestaande vereniging van de A.B.T.B.) lijkt zeer wenselijk. Deze tuinbouwvereniging zou nuttig werk kunnen doen door:
  - a. de belangstelling voor de tuinbouw gaande te houden en te verlevendigen, zodat men de tuinbouw leert zien als een vak, dat alleen door de vakman kan worden bedreven. Dit doel kan worden bereikt door lezingen en het organiseren van:
  - b. tuinbouwonderwijs;
  - c. gezamenlijke proefnemingen of de gezamenlijke verbetering van het sortiment te stimuleren op de wijze, waarop dit in 1954/55 voor chrysanten is opgezet;
  - d. het treffen van collectieve regelingen, b.v. met expediteurs en veilingen voor het vervoer van de produkten.
4. Naarmate meer jongere telers in het bedrijf komen met een moderner referentiekader kan ook worden gedacht aan kredietverlening voor de uitbouw van de bedrijven. Dit zou kunnen zijn:
  - a. een renteloze voorschotregeling van het Ministerie van Sociale Zaken, tezamen met de gemeente Beesd. In enkele gemeenten in de Bommelerwaard zijn reeds soortgelijke regelingen van kracht, volgens welke een kredietverlening tot f 2.500,- per bedrijf mogelijk is;
  - b. kredieten onder waarborg van het Provinciale waarborginstituut. Er zijn bedrijven, die reeds nu voor kredietverlening in aanmerking komen. Wanneer in de toekomst de jonge generatie geleidelijk de plaatsen van de ouderen gaat innemen, zal dit ongetwijfeld voor meer bedrijven het geval zijn.

Wageningen, augustus 1955.

Summary

At Beesd, a village in the western part of the Betuwe, a number of smallholders is engaged in horticulture, mainly in the production of flowers and vegetables. Their holdings give the general impression of being managed with little care or ability. Therefore, an inquiry was conducted. There were 27 horticultural holdings and 18 farms partly engaged in horticulture.

Chapter I

The first chapter of this report describes the development of this small centre of horticulture. It appears that 4 material circumstances have impeded its development:

1. Historically the centre started its development immediately before the onset of the 1930 crisis in agriculture. So, an early brake was placed upon development which lasted till 1945. After the war a concentration took place upon the more purely horticultural holdings.
2. Lack of capital.
3. Lack of production licences to expand floriculture. Floricultural production-licences are still much the same as they were in the 30's when the growers first started.
4. Lack of good transport to the auctions. This created a situation whereby horticulture could not expand for lack of transport and transport could not expand for lack of produce.

In respect to these four factors, it can be remarked that all but the first of these still exist. But such conditions can be changed. In this first chapter also two factors of a non-material character are mentioned as serious brakes upon development:

1. Lack of craftsmanship. Of the 14 florist-smallholders only 2 were skilled growers; 5 were utterly incompetent.
2. The combination of horticulture with work on a farm, either as a farmer or as a farm worker, whereby the work on the farm is given priority. This is not in the first place a matter of structure of the farm, but of vision. Horticulture is considered of secondary importance to traditional work.

Chapter II

The second chapter shows that four groups of horticulturists can be distinguished:

1. A group of 5 large floricultural holdings. Even on the smallest the glasshouses alone provide work for two persons. The five owners of these holdings belong to two families. They grow carnations, freesias and the like, are well equipped and conduct their business efficiently.
2. A group of 14 small floricultural holdings. None of these has a sufficiently large area under glass to provide a full-time job for one man. Here the principal crops are strawberries under glass in spring and chrysanthemums in autumn. Craftmanship is at a low level and the equipment of the holdings is very inadequate. A number of holdings give the impression of being carelessly managed. To develop these holdings to a level that two persons could be fully employed would require considerable investment, mainly in glass, and a full-horticultural cropping program.
3. A group of 8 small vegetable producing holdings. Here the combination with agriculture is strong. And 5 of the 8 farmers are competent and determined to carry on with horticulture. They are young men of well-to-do-farmfamilies. Here also investment is needed to extend the holdings to two-man vegetable farms.
4. Other farmers with a small area under horticultural crops. They number 18 holdings, and their horticultural interest is mainly limited to strawberries.

Chapter III

Chapter III attempts to explain the foregoing situation from a sociological point of view:

The group of 5 prominent floriculturists appears to have the necessary qualifications for an efficient management of a large enterprise, because it was handed down to them by tradition. Also other elements of the traditional "prominent farmer" (from which they descend) were found, one of which is a certain contempt for school education.

The group of 14 small flowergrowers appears to belong to a broader class of small farmers and farmworkers.

They live by the traditions of this class. This implies a view of farming which closely corresponds to the pattern of the 19th century self-supporting family-farm. This pattern probably set the limits of their thinking. In other words: it set their "frame of reference". This pattern contains two sub-elements, the first of which is family-farming. Attitudes of family-farming still in force are:

keeping farmland and cattle and considering horticulture a foreign element;
 considering every expense a loss. For this reason there is so much experimentation with old or cheap seed, a heating installation built of scrap, etc.;
 no labour economies.

The second sub-element in this cultural pattern of the 19th century small farmer and farmworker is **poverty**. Poverty in this case is the basis of the following attitudes:

never doing away with anything, not even a useless board.
 a preference for second-hand goods,
 the taking of all immediate advantages at the expense of long-term provisions.

Perhaps this old frame of reference is more nearly intact where education and intelligence are lowest, but it must not be seen as a function of education and intelligence. On the contrary, this study leads to the conclusion that education and intelligence may be of little importance for the quality of farming as long as the frame of reference is the traditional one.

The group of 8 vegetable growers can be characterised as a young group, descending from a generation of farmers who struggled their way upward to a middle-sized farm. Their frame of reference appears to be much more modern. They conduct their business well and on a more modern basis.

The group of 18 farmers with a small area under horticultural crops forms a sample of the population of small farmers. It is from this general population that the fourteen small floriculturists originate. They all have the same frame of reference.

Remaning is the question of how it is possible that such old-fashioned ways of life as found here have persisted for so long a time. Some reasons that may have played a part are: the isolation of the region between two large rivers, and the stronghold which the traditionally ruling families could occupy almost to the second world-war.

The isolation is now being broken, and there are many signs that great changes can be expected in the frame of reference of the coming generation. This general breaking up of old thought began in the thirties. In these years the radio was introduced and traffic was expanded. In these years also a close contact with the general market and with managing organisations was established. More traffic, more industrialisation and the planned reclamation works will further break isolation.

It can be seen that the younger generation has grown up in a different time. The five competent vegetable growers are younger men, and also the younger generation on the small floricultural holdings is promising. Most of them have a reasonable schooling, and it is expected that they will be able successors. They may find an extra motive in the fact that many of them are the second generation of a socially rising family.

So prospects for the future promise a normal development of the centre. Measures that could promote harmonious development are:

General:

A social extension service is needed which could clearly inform the countryman of the fact that modern society has come with all its consequences for one's style of life, farm and farming, education and succession. At Beesd such a social extension program would be welcome to change further the frame of mind.

At Beesd:

A horticultural association is desired to take up tasks such as:

promotion of the view that horticulture is a specialised occupation; education; organisation of demonstrations and experiments; and organisation of transportation to the auction.

When more holdings come under the management of able successors more credit could be granted for extending these holdings to a productive size.

TABEL I. Grootte-gegevens van 27 tuinbouwbedrijven te Beesd 1954 1)

Biilage I

Categorieën	Oppervlakte in ha			Rechtstitel		Aantal kavels	Rechts-titel huis	Veebezetting (stuks)			Tuinbouw onder glas (in m ²)				
	Bouw-land	Gras-land	Tuin-land grond	Totaal kadastr.	Totaal Waarvan pacht-steenvr.			Eigen-dom	Pacht	Runderen	Varkens	Paarden	Plat	Standaard	Totaal Waarvan verwarmd
I. Grote bloemisten (5 bedrijven)															
Totaal		3,75	21,01	27,26	21,90	27,19	0	13	eig.	0	0	0	110	15110	15110
Gemiddeld		0,75	4,20	5,45	4,38	5,45	0	2,6	eig.	0	0	0	22	3022	3022
II. Kleine bloemis- ten en boeren- bloemisten (14 bedrijven)															
Totaal	10,82	26,70	6,94	48,97	0,73	10,94	39,05	46	meest eig.	43	22	6	5875	3900	9775
Gemiddeld	0,77	2,05	0,50	3,51	0,05	0,85	2,78	3,2	eig.	3,1	1,6	0,4	420	280	700
III. Kleine groente- telers en boe- ren met groente- teelt (8 bedrijven)															
Totaal	11,29	21,22	4,37	37,52	1,26	7,85	29,67	36	eig.	41	23	3	3920		3920
Gemiddeld	1,41	2,65	0,55	4,69	0,16	0,98	3,71	4,5	eig.	5,1	2,9	0,4	490		490
Totaal algemeen	22,11	51,67	32,32	113,75	23,89	45,98	68,72			84	45	9	9905	19010	28915
															19140

1) BRON: C.B.S.

TABEL II. Bijlage II
Andere grondgebruikers met tuinbouw 1934 ¹⁾

Categorieën	Oppervlakten in ha			Veebezetting in stuks			Tuinbouw onder glas in m ²			Teeltvergunning in m ²	
	Bouw-land	Gras-land	Tuin-land	Totaal pitt- en kadastr.	Waarvan pitt- en steenvr.	Runderen	Varkens	Paarden	Plat Staand	Totaal Waarvan verwarmd	Groente Siergewassen
I. Middelgrote boeren- bedrijven (5 bedrijven)											
Totaal	12,49	54,34	1,10	68,64	1,71	92	16	9	1900	1900	15000 2200
Gemiddeld	2,50	10,87	0,22	13,73	0,34	18,4	3,2	1,8	380	380	3000 440
II. Kleine boerenbedrijven (3 bedrijven)											
Totaal	2,79	12,70	0,13	15,80		21		2	600	600	5200 1600
Gemiddeld	0,93	4,23	0,04	5,27		7	0	0,7	200	200	1733 533
III. Landarbeiders en anderen (10 bedrijven)											
Totaal	3,57	0	2,13	6,65	0,70	0	4	0	3145	60 3205	28900 2005
Gemiddeld	0,36	0	0,25	0,73	0,07	0	0,4	0	315	6 320	2890 200
Totaal geneaeral (18 bedrijven)	18,85	67,04	3,36	91,09	2,41	113	20	11	5645	60 5705	49100 5805

1) BRON: G.B.S.

TABEL III. Teeltvergunningen 1954 in m² 1) Bijlage III

Groepen	S i e r t e e l t						Groenteteelt			Totaal vergunning 2)		
	Open grond B		Koude bak		Koude kas		Warme kas	Algemene verg. voor glas of open grond	no's specifieke verg.3)		Open grond	glas
	Jaar	Periode	Jaar	Periode	Jaar	Periode			Jaar	Periode		
I. Grote bloemisten (5 bedrijven)												
Totaal	350	2617	31				14490 591	5400		400	2025	20365
Gemiddeld	70	523	6				2898 118	1080		80	405	4073
II. Kleine bloemisten en boerenbloemisten (14 bedrijven)												
Totaal	20729	8048	1052	1233	271	1641	3210 2235	35600	5600	2200 16800	49921	42534 50
Gemiddeld	1481	575	75	88	19	117	229 160	2540	400	160 1200	3570	305
III. Groentetelers en landbouwers met groenteteelt (8 bedrijven)												
Totaal								25500	6400	4000 13300	23700	25500
Gemiddeld								3200	800	500 1660	2950	3200
Totaal algemeen	21079	10665	1083	1233	271	1641	17700 2826	66500	12000	6200 30500	75646	88399

1) BRON: Produktschap voor Groenten en Fruit.
Produktschap voor Sierteltprodukten.

2) Periodeteeltrecht omgerekend in jaarteteeltrecht.

3) Deze nummers zijn specifiek voor bepaalde cultures;
9 is b.v. voor aardbeien.

Bijlage IV

Mogelijkheden van het teeltplan.
Gegevens van de heer J.Ph.M. Kortekaas te Beesd.

I. Gebruik van platglas

Maanden	Groenteteelt		Bloemen- teelt
	Gewas	Andere gewassen	
jan.-begin juni	<u>aardbeien</u>	(voorjaarsgroen- ten) (peen en bloem- kool)	
begin juni tot half sept./okt.	komkommers tomaten	<u>stambonen</u> meloen augurken	<u>chrysanten</u> (glas op stelling)
nov.-dec.	witlof	<u>andijvie</u>	

De bloementeelt levert nagenoeg geen mogelijkhe-
den voor het gebruik van het platglas, tenzij aan pot-
plantencultuur zou worden gedaan, hetgeen te Beesd (ver-
voer en speciale bekwaamheid) niet voor de hand ligt.

II. a. Staand glas, zonder verwarming. Bloementeelt.
(Ook voor de groenteteelt liggen hier velerlei
mogelijkheden).

Maanden	Gewas	Andere gewassen
½ okt. - ½ mei	<u>anemonen</u>	winterviolier, lathyrus
½ juni - ½ nov.	lelies	bouvardia hybr., chabaud anjers, <u>chrysanten</u>

Als staand glas kunnen eenruiters worden gebruikt,
die op een eenvoudige (verplaatsbare) onderbouw worden
gebracht.

II. b. Staand glas, waarin heteluchtkachel kan worden geplaatst

Maanden	Groenteteelt		Bloementeelt	
	Gewas	Andere gewassen	Gewas	Andere gewassen
febr.- begin mei	<u>aardbeien</u>	voorjaars- groente		
half mei- half okt.	<u>tomaten</u>	<u>stambonen</u> <u>snijbonen</u>	<u>fresia's</u> (volle gr.)	duizend- schoon Lilium regale <u>Chrysanten</u>
half okt.- februari	andijvie	witlof	anemonen	<u>fresia's</u> (kistjes)

De hier genoemde teeltmogelijkheden onder "andere gewassen" corresponderen niet steeds nauwkeurig op de ervoor vermelde maanden, maar liggen toch zo, dat ze als goede alternatieven kunnen gelden.

Onderstreping:

Dubbel onderstreept: Komt veelvuldig voor te Beesd.

Enkel " : Komt wel (eens) voor te Beesd.

Niet " : Komt niet of zelden voor te Beesd.

A. De traditionele voorstellingswereld van landarbeider en kleine boer.

Algemene omschrijving

Algehele strekking: statisch; houdt geen rekening met optreden van veranderingen.

Corresponderende verschijnselen

Onzekere en gesloten houding tegenover nieuwigheden - conservatisme.

Historisch fundament

De sociale grootheden veranderen vroeger niet of nauwelijks.

1. De maatschappij

a. Horizontaal:

De wereld houdt op bij de dorpsgrenzen. Het bewustzijn neemt niet op wat er bestuurlijk, economisch, sociaal of cultureel buiten het dorp gebeurt.

Weerslagen daarvan in eigen dorp (b.v. industrievestigingen, verandering assortiment) worden als incidenteel en willekeurig gezien - zelfs lange tijd niet opgemerkt.

Langzame aanpassing aan zich wijzigende situaties zoals: mogelijkheid om democratisch initiatief te tonen (partijvorming, vakbeweging); aanpassing bedrijf aan moderne mogelijkheden, aanpassing beroepsscholing aan behoefte; aanpassing culturele smaak (b.v. lectuur) aan de tijd.

De wereld was vroeger (sociaal en economisch) een conglomeraat van onderling vrij los staande gebieden, waarin weinig veranderingen en waarin de veranderingen zich langzaam voltrokken. Dit werkt nog na.

b. Verticaal:

De wereld houdt op bij eigen stand. De standen daarboven verzorgen openbare zaken als bestuur, bedeling, enz.. Dat is zelfs hun recht. De kleine boer en de landarbeider hebben de plicht aan de hogere standen eerbied te betonen. Bij onwilligheid vinden deze laatste wel de middelen om eerbied af te dwingen.

Armoede en onderdanigheid zijn stijlelementen. De beste aanpassing bestond immers in het cultiveren van de tekenen van armoede en van onderdanigheid. In de armoede als cultuurstijl past: gekregen sigaar op straat achter de hand houden; niet weggooien van een vermolmd plank, maar deze weer vertimmeren in kas of schuur; handelen in allerlei rommel.

Ideologieën van voor 1900, welke in meest pregnante vorm wel luidden: de standen vormen een van hogerhand gewilde orde. Deze te willen doorbreken is zonde. Berusting in armoede en gelatenheid tegenover de meerderen sieren de mens en strekken tot zijn heil na dit leven. Dit is een ideologie van de statische maatschappij. (Het "bestaande" wordt in de ideologie "bevestigd").

Vader oefent een patriarchaal gezag uit. Allen zijn verantwoordelijk voor allen. Onvoorwaardelijk neemt elk de zorg op zich voor alle andere gezinsleden; dit gaat boven financiële zelfstandigheid en boven de individuele levensontplooiing. De functies van het gezin zijn veelzijdig en worden vervuld zonder vakkundige assistentie.

a. Verzorging:

Ook bij geboorte, ziekte, oude dag enz. is de verzorging volledig gezins- of familietaken.

b. Ontspanning:

Geheel in eigen kring, met de ker-
mis als uitlaatklep.

c. Vakopleiding e.a. intellectuele vorming der jongeren.

Waar armoede, onderdanigheid en lange arbeidsuren tot de cultuur behoren, biedt de eigen kring wel-
nig "geestelijke ruimte".

3. Bedrijf

Dient om het gezin door het leven te helpen. Het is letterlijk "be-
staansbasis".

Levensmogelijkheden recht evenre-
dig met hoeveelheid land en vee,
want de variatiemogelijkheid in

Geen loonbetaling aan eigen volk
(schandel!) en in de jongste tijd
pas een klein zakgeld (doch: ouders
zorgen voor uitzet). Afdragen van
elders verdiend loon, lange ar-
beidsuren zonder berekening van het
marginale loon van de laatst toege-
voegde arbeidskracht, waardoor
overbezetting van bedrijf en ineffi-
ciënte werkwijzen.

In een wereld, waarin armoede
en gebrek, vooral 's winters,
geregeeld dreigen, biedt het
"allen voor allen" de beste
overlevingskansen. Dit kon daar-
door "zedelijke plicht" worden.
Gebrek aan mogelijkheden om,
vooral 's winters, op andere
wijze te verdienen.

De gehele constellatie van ar-
moede, plicht tot onderdanig-
heid en gebrek aan intellectue-
le vorming in een weinig pro-
ductieve samenleving.

1954 was het eerste jaar waarin de
dokters er in de kermisnacht niet
uit hoefden om gewonden (messteken)
te verbinden.

Moeizaam verenigingsleven met gebrek
aan kader en initiatief. Het recht
tot deelneming aan het openbare le-
ven wordt niet tevens als behoefte
aangevoeld.

Landhonger en gezinsbedrijf, dat
vroeger vooral op zelfverzorging
was gericht.

Bedrijfsstijlen gekopieerd van de
toonaangevende grote boeren.

Geringe produktiviteit.

Geen landbouwwetenschap; geen
individueel zoeken van eigen
weg op grond van eigen mogelijk-

de teelten is gering en de capaciteit om ze op te sporen ontbreekt.

Standing recht evenredig met hoeveelheid land en vee en eerbied voor het land.

Elke gelduitgave is een verlies.

heden.

Collectivistische denkwereld.

Er waren geen andere levensmogelijkheden.

Minachting voor wie het bedrijf verwaarloost. Idealisering van het boerendom en onderschatting van andere beroepen. Geen afstand kunnen doen ten behoeve van de jonge generatie.

Boerenzuinigheid en "materialisme op korte termijn".

Proberen met slecht zaad, ongeselekteerd plantmateriaal en verouderd sortiment.

Weerstand tegen aansluiting bij melkcontroleverenigingen, omdat die contributie heffen.

Krediet is gevaarlijk en eerloos.

"Wie een kas bouwt, moet het geld voor een tweede in de kast hebben liggen".

Krediet was vroeger vaak consumptief.

Krediet was vroeger vaak consumptief (de winter) en het was een schrik minder om geen schuld te hebben. Bovendien maakte de gebrekkige kredietregeling, leningen en voorschotten gevaarlijk. Te Beesd heeft eens een Boerenleenbank gefailleerd, waarbij de leden werden aangesproken.

Elke gelduitgave was vroeger ook een verlies. Het gezinsbedrijf verzorgde immers alles zelf. Geld kreeg men alleen voor de geringe overschotten die men had. Dit had men nodig voor datgene, wat men werkelijk niet zelf kon. Allereerst had men vaak pacht te betalen. Dit was zonder meer afstaan van inkomen. Verder waren er uitgaven nodig aan ambachtslieden. Ten slotte had men enige werktuigen nodig, maar voor het zelfverzorgingsbedrijf zijn deze vrij direct consumptief.

B. De traditionele voorstellingswereld van de grote boer.

Algehele strekking:

statistisch - houdt geen rekening met optredende veranderingen.

Quasi-zekere houding tegenover nieuwigheden, meestal afwijzend; conservatisme.

De sociale grootheden veranderen vroeger niet of nauwelijks.

1. De maatschappij

a. Horizontaal:

De wereld houdt niet op bij de dorpsgrenzen, maar bestaat wel uit een conglomeraat van identieke delen.

Er is contact met standgenoten buiten het eigen dorp.

Provincialisme.

De wereld was eens zo'n conglomeraat.

b. Verticaal:

De wereld houdt op bij eigen stand, doch als lid van die stand heeft men het recht zich in te laten met zaken van plaatselijk bestuur, kerk- en polderbestuur, armenzorg, verenigingen enz.. (voor zover de adel geen beslag legt op deze rechten). Men heeft recht op deernisvolle eerbied van de lagere standen en kan over hen beschikken.

Toedienen van lijfstraffen aan arbeiders, laten werken voor willekeurige laag loon. Wantrouwen van overheidsteun aan kleine bedrijven ("haalt onze arbeiders weg, terwijl zij er toch niets van maken en steeds meer gaan verlangen").

Ideologieën van voor 1900:

a. Liberaal-evolutionistische. Een vrij spel van maatschappelijke krachten heeft de hogere standen naar de top gevoerd. Zij behoren tot de "fittest" en hebben recht op "survival".

b. Kerkelijk georiënteerd: de hogere standen zijn door de Voorzienigheid gesteld boven de lagere standen. Hieraan werd soms toegevoegd: bovendien zijn de lagere standen te "dom" om hun eigen welzijn te begrijpen en te onbeschaafd om welvaart te kunnen verdragen.

2. Gezin en bedrijf

Allen voor allen geldt ook hier,

Levensstijl van landadel. Wijnhande-

Algemene omschrijving

vaartsomstandigheden betekent dit niet een arbeiden tot het uiterste. Men laat arbeiden en voedt de jonge generatie op in het besef, dat dit een goed recht is.

Intellectuele vorming in het gezin hierbij aangepast en niet gericht op vakkenis.

Familiehuwelijk om vermogen en bezit in de familie te houden.

Minachting voor (vak) onderwijs.

Was ook niet zo nodig bij een vast bouwplan en voldoende land om extensief te kunnen telen.

C. De moderne voorstellingswereld.

Algehele strekking:

dynamisch - is bedacht op optredende veranderingen.

Zekerheid in optreden. Veroordeelt geen nieuwigheden alleen omdat ze van het bestaande afwijken - progressief.

De sociale grootheden veranderen voortdurend.

1. De maatschappij

a. Horizontaal: gezichtskring reikt verder dan plaatselijke toestanden. Het algemene gebeuren wordt bewust opgenomen en verwerkt. Er is besef van economische, sociale en bestuurlijk-organisatorische samenhang. Het beeld van een organisme heeft de plaats ingenomen van dat van een conglomeraat.

Recrutering van kader voor organisatie- en verenigingsleven is mogelijk. Het bedrijf wordt afgestemd op moderne mogelijkheden en de behoeften van de markt.

De moderne maatschappij is een organisme, waarin alle draden van het economische, sociale en organisatorische verweven liggen en waarin elk ingrijpen zijn weerslagen elders en op andere terreinen heeft.

b. Verticaal: het denken in standen met daaraan verbonden voorrechten en/of plichten is doorbroken.

Egalisatie in kleding, levensgewoonten, ontspanning; onbevangen omgaan met iedereen.

Ideologie van de "democratische" samenleving, waarin sociale gelijkheid en rechtvaardigheid worden erkend.

Er zijn wel rangen, maar er is vrij

Ook deze ideologie bevestigt weer

grote gelijkwaardigheid van de mensen van allerlei rang, doordat ieder het recht heeft op de maatschappelijke ladder te stijgen, alsook het recht mee te beslissen in publieke zaken. Achtung wordt toegekend op grond van prestatie.

2. Gezin

De verantwoordelijkheid van allen voor allen op het materiële vlak is sterk verminderd. De materiële zorg gaat hoofdzakelijk van ouders naar kinderen. Het kind "betaalt" dit alleen terug met "liefde". Materieel betaalt het kind echter door aan de volgende generatie. Voor verzorging, opvoeding, schooling en ontspanning wordt veel gebruik gemaakt van deskundigen.

3. Bedrijf

Gestreefd wordt naar een inkomen boven een zeker minimum. Wordt dit minimum niet behaald, dan zoekt men iets anders. Het rendement van de arbeid wordt berekend en het nut ervan afgewogen tegen vrije tijd.

een feitelijke toestand, nl. de onhoudbaarheid van een vast patroon van klassen en standen in een dynamische samenleving, die steeds welvarender wordt.

Uitbetaling van vol loon aan gezinsleden. Behoud van elders verdiend geld (behalve kostgeld). Zorg voor eigen uitzet. Huwelijk komt meer te berusten op persoonlijke affectie. Huwelijkskeuze daardoor een persoonlijke zaak.

Reorganisatie van het bedrijf, b.v. omschakeling van land- op tuinbouw. Opgeven van het bedrijf t.b.v. loondienst elders. Bedrijfsvorming van zodanige grootte, dat mechanische arbeid mogelijk is, dat de arbeidsbehoefte regelmatig is en dat de werktijden "binnen redelijke grenzen" blijven.

De mogelijkheden om een inkomen te verdienen zijn uitgebreid. Men is niet meer op het agrarische bedrijf aangewezen. Behoeft aan vrije tijd en ontwikkeling is ontstaan.

Bijlage VI. Enige opinies onder de jongeren.

De vragenlijst, uitgereikt op een van de bijeenkomsten van de kaderclub (zie blz. 37) werd door alle 23 deelnemers ingevuld. Veertien van hen waren tuinders, drie jonge boeren, drie jonge arbeiders en drie jonge middenstanders. Waar nodig is een splitsing naar beroep gemaakt.

1. Vraag naar het inkomen, dat men minimaal van een bedrijf zou verlangen. Te beantwoorden voor zichzelf en voor de ouders,

Antwoord:	jongeren gemiddeld	f 73,-	per week
	voor de ouders	" 57,50	" "
	Verschil	f 15,50	per week

Het verschil is wel zeer groot en het beduidt waarschijnlijk, dat men inderdaad hogere eisen stelt. Het bedrag op zichzelf heeft natuurlijk niet veel waarde, want papier is geduldig.

Als complement bij een hoge inkomenseis behoort een doelmatige reactie, als het bedrijf dit niet opbrengt. Zo'n doelmatige reactie zou zijn:

- a. Reorganisatie van het bedrijf, indien daartoe mogelijkheden zijn.
- b. Uiterste consequentie aanvaarden en elders werk zoeken, eventueel na herscholing.

Desgevraagd bleken 8 van de 21 bereid tot reorganisatie voor het geval het bedrijf het gewenste inkomen niet opbrengt. De uiterste consequentie namen er 6, maar 3 van deze 6 waren middenstanders!

Conclusie: deze reacties wijzen er op, dat men zich met het stellen van de inkomenseis "moderner" heeft voorgedaan dan men in werkelijkheid zou zijn. Verder blijkt, dat men het probleem weinig heeft doordacht. Het moderne referentiekader is waarschijnlijk wel bezig door te dringen, maar zeker nog niet ten volle tot zijn recht gekomen. Dit is belangrijk, omdat het kleinbedrijf alleen maar te saneren is, als het zich van binnenuit saneert. Ook blijkt hier weer de noodzaak van een goede voorlichting.

2. Vraag naar de bezoekerelaties (Bij wie men op bezoek gaat) van de jongeren zelf en van hun ouders.

Antwoord jongeren: 21 opgegeven relaties; hiervan 3 niet-agrarisch.

Antwoord t.b.v. ouders: 16 opgegeven relaties; hiervan 4 niet-agrarisch.

Van de 37 opgegeven contacten waren er 12 (30%) met tuinders; geen enkele hiervan werd wederkerig opgegeven.

Conclusie: Zowel bij de jongeren als bij de ouderen staat het contact in het eigen agrarisch milieu ver uit bovenaan. Hier blijkt wel uit, dat de agrarische wereld nog steeds een gesloten wereld is. De tuinders vormen in deze kring niet in belangrijke mate een eigen groep.

3. Vraag naar leesgewoonten. Onder meer werd gevraagd naar titels of auteurs van gelezen boeken (niet-vakboeken).

Antwoord: 30 titels of auteurs opgegeven door 12 jongeren. Elf van hen bezitten gemiddeld 4 boeken per persoon. Een heeft een ware bibliotheek. Elf personen konden niet zo snel iets opgeven of lezen zeer zelden. Een typerend antwoord voor deze groep is: "Ik kijk nooit naar titel of schrijver".

Onder de opgegeven titels of auteurs komen niet voor de korte verhalen en de detectives. Voor zover dit de waarheid weergeeft, duidt dit er dan op dat hun leven minder haastig is dan dat van een stadsbewoner? Anderzijds gaat de tijd ook niet ongemerkt voorbij, want de eveneens moderne voorkeur voor oorlogs- en verwante boeken (Kravchenko, Remarque) en voor humoristische boeken (Bomans) blijkt vertegenwoordigd. Toch passeert het verleden te Beesd niet zo snel als elders. Dat blijkt wel uit het nog in trek zijn van populaire romantici van weleer zoals Courts-Mahler en Dumas.

Conclusie: De drempel van het lezen met onderscheidend oordeel wordt nog maar door een klein deel van de ondervraagden overschreden. Voor zover dit wel het geval is, neemt moderne lectuur een aanzienlijke plaats in. Voor uitbuiting van de ontwikkelingsmogelijkheden die het lezen biedt, ontbreekt echter vaak de vrije tijd.

Een bewuste "vrijetijdseis" (als onderdeel van de inkomenseis) stelt men waarschijnlijk nog nauwelijks, hetgeen men in de arbeiderswereld wel doet.

4. Gevraagd werd:

a. Gaat of ging Uw moeder wel eens langer dan een dag van huis?

b. Gehuwden: Gaat Uw vrouw wel eens langer dan een dag van huis?

Ongehuwden: Zou U het goedvinden dat Uw vrouw eens langer dan een dag van huis ging?

Antwoorden	Moeder		Vrouw		Aanstaande vrouw	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Ja (meestal naar familie)	12	52	3	50	9	53
Neen	10	43	2	33	2	12
Ander of geen antwoord	1	5	1	17	6	35
totaal	23	100	6	100	17	100

Bij deze aantallen is een betrouwbare conclusie niet te verwachten. Niettemin neemt het percentage "neen" van links naar rechts af, hetgeen in overeenstemming is met de te verwachten tendens. De ongetrouwden gaven een aantal malen een geconditioneerd antwoord. Vermoedelijk een potentieel ja. Vooral als in de toekomst de welvaart op dit deel van het platteland gaat stijgen, zou deze moderne levensvorm kunnen gaan toenemen.

5. Vraag naar de leeftijd, waarop van een jongen of meisje kan worden verlangd, dat hij of zij meehelpt in bedrijf en/of huishouding (mening zowel van jongeren als voor ouderen).

Antwoord jongeren: jongens en meisjes beide gemiddeld 15 jaar.

Antwoord over opvatting van ouders: jongens en meisjes beide gemiddeld 13 jaar.

Conclusie: Twee jaar verschil in de opvatting over de leeftijd, waarop men van een kind arbeid kan verlan-

gen. De reden van de verschuiving is het inzicht dat vak- of huishoudonderwijs gewenst is. Vakonderwijs schijnt een vaste plaats veroverd te hebben. Dat dit voor huishoudonderwijs wellicht ook geldt, vindt hierin bevestiging, dat meisjes met huishoudonderwijs een sterke voorkeur kregen als gewenste huwelijks-partner.

6. Vraag naar de wenselijkheid van zakgeld voor kinderen boven de 14 jaar. Op te geven: eigen oordeel en dat van de ouders.

Antwoord jongeren: Voor jongens 19 maal ja en 2 maal neen is 21 antwoorden.
 Voor meisjes 16 maal ja en 3 maal neen is 19 antwoorden.
 Gemiddeld genoemd bedrag voor jongens f 3,50 per week.
 Gemiddeld genoemd bedrag voor meisjes f 2.- per week.

Antwoord t.b.v. ouders: jongens 10 maal ja en 4 maal neen is 14 antwoorden.
 Voor meisjes 10 maal ja en 3 maal neen is 13 antwoorden.

Voor 18-jarigen en ouderen willen vele beantwoorders iets meer geven. Slechts enkele bedragen worden genoemd (van f 5.- tot f 7,50).

Conclusie: Bij de jongeren is zakgeld waarschijnlijk iets meer een uitgemaakte zaak dan voor de ouders, doch de genoemde bedragen zijn heel klein en in geen verhouding tot een arbeidsloon. Ook niet als de 18-jarige leeftijd wordt bereikt. Daarbij wordt nog onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes. De laatsten krijgen wat minder. Nauw verband met deze vraag houdt de volgende, waarbij naar het standpunt werd gevraagd tegenover het afdragen van elders verdiend loon. Ook weer tevens te beantwoorden voor de ouders. Op de verschillende mogelijkheden werd als volgt gereageerd:

	Jongeren	ouders
Alles afdragen (behalve zakgeld)	7	14
Alles behouden	-	-
Alles behouden behalve kostgeld	1	3
Alles afdragen tot 18 j. of wat ouder, daarna kostgeld	5	-
Andere antwoorden	4	-
	<hr/>	
totaal	17	17

De "andere antwoorden" kwamen alleen van de jongeren voor zichzelf en meestal hielden die een conditie in. (Tweemaal vaag "naar omstandigheden"; eenmaal: "alles afdragen als vader de uitzet betaalt"; eenmaal: "kostgeld, de rest sparen onder toezicht").

Conclusie: Mogelijk blijkt dat de jongeren moderner worden. Hun gedachten gaan in de richting van kostgeld bij een zekere leeftijd of zij stellen andere condities.

Zowel de antwoorden op de vraag naar zakgeld als die op de vraag naar afgifte van het elders verdiende loon doen enige modernisering van het denken vermoeden. Doorgedacht heeft men het probleem zeer zeker nog niet. Doch naarmate de welvaart op het platteland stijgt, is te verwachten, dat interne financiële verhoudingen in het gezin verder worden herzien. Het "allen voor allen" in het gezin in het materiële vlak zou dan worden vervangen door ieders eigen financiële verantwoordelijkheid, zodra dit mogelijk is.

Het eerste beginsel wortelt waarschijnlijk in de voortdurende armoede uit vroeger dagen. Hierin zou het onaanvaardbaar zijn, als men onder elkaar niet deelde wat gezinsleden aan inkomen konden binnenbrengen. Het tweede beginsel wortelt in de welvaartstoestand van deze tijd, waarin ook de minder bedeelde altijd nog voldoende heeft, of de welvarende gemeenschap kan aanspreken. Het eerste principe is echter nog zozeer cultuurgoed, en verweven met nog zoveel ander in vroegere omstandigheden wortelend cultuurgoed (b.v. het niet berekenen van arbeidsuren), dat het slechts langzaam afslijt. Voorlopig zullen velen de zakelijke regeling van financiële relaties onder gezinsle-

den nog wel als zedelijk verwerpelijk blijven beschouwen. Bij de jongeren verandert er echter iets.

Conclusie uit de vragenlijst

Deze jonge agrariërs - en de niet-agrariërs komen hiermee sterk overeen - vertonen tekenen van modernisering van hun referentiekader. Modern zijn zij echter allerm minst. In het midden latende of alles wat op dit ogenblik als "modern" denkgoed "aan de markt" is, wel zo wenselijk is voor het platteland, mag hier wel gesteld worden, dat modernisering van het referentiekader nodig is voor een oplossing van het kleine-boeren- en tuindersprobleem. Verantwoorde vormingsmogelijkheden, die zich hierop richten, zijn van groot belang te achten.